

SALÂHADDİN EYYÜBÎ DEVRİNDE LİBYA'DA TÜRKLER ve KARAKUŞ MESELESİ

Ramazan Şeşen

Türklerin İslâm âleminde idâri ve askerî bakımdan yeni bir güç olmaları Selçuklularla başlamıştır. Türkler, Yezid b. Mu'âviye (ölm. 64/683) ve 'Abdûlmelik b. Mervân devirlerinden itibaren Irak ve Şam'da askerî bir güç olmaya başlamışlar, Abbâsî Devleti'nin kurulmasında Araplar ve İranlılar yanında mühim rol oynamışlardır. Abbâsî Devleti'nin kuruluşundan sonra idâri ve askerî mevkilerde, hattâ ilmi sahalarda söz sahibi olan Türklere rastlanmaktadır. Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr (ölm. 158/775) devri ile el-Me'mûn devirleri arasında durmadan etkisini artıran Türk unsuru halife el-Mu'tasım devrinde Hilâfet'in ve İslâm'ın koruyucuları haline gelmişlerdir. Türklerin bu şekilde kuvvet ve ehemmiyet kazanması neticesindedir ki, el-Câhiz *Faiz'ül el-Etrâk* adlı eserini yazarak bu yeni unsurun İslâm Devleti içindeki önemine dikkatleri çekmiştir. Mu'tasım devrinden sonra, Türk kumandanlar Abbâsî Hilâfeti'nin gerçek hakimleri olmuşlar, halifeleri bile onlar tâyin etmişler, onlar azletmişlerdir. Horasan'daki Sâmânîler, Gazneliler, Türkistan'daki Karahanlıların dayandıkları esas askerî unsur Türkler olduğu gibi, Ön Asya'da ve Mısır'da yine Türk unsuruna dayanan Tûlûnîler ve İbşîdîler gibi Türk hanedanları kurulmuştur. Büveyhîler, Hamdânîler ve Fâtîmîler devirlerinde de devam eden bu Türk etkisi Selçukluların ortaya çıkışıyla gerçek bir Türk hakimiyeti haline dönüşmüştür. Selçukluların ortaya çıkışından sonra Türkler İslâm âleminin gerçek koruyucuları ve hakimleri olmuşlardır. Bundan sonra Türkler, İslâm dünyası için tehlikeli bir kuvvet haline gelmiş olan Bizans imparatorluğuna son verdikleri gibi, doğuya gelen Haçlıları amansız bir

mücadeleden sonra geri atmışlardır. İslâm dünyasına Balkanlarda ve Avrupa'da yeni topraklar kazandırmışlar, Birinci Dünya Harbine kadar bütün gayretleriyle bu eserlerini korumak için mücadele etmişlerdir. Hattâ, Türklerin Haçlılara karşı mücadelesi sâdece doğuda olmamış, bu çalışmada göreceğimiz gibi Endelüs cephesinde ve daha sonra Kuzey Afrika'da devam etmiştir.

Türklerin Libya ve Kuzey Afrika'daki faaliyetlerini de aynı şekilde ele almamız gerekmektedir. Türkler bu bölgeye ilk defa Osmanlılar zamanında gelmemişler, daha önce de çeşitli Türk gurupları Mısır yoluyla bu bölgeye gelmişler, muvakkat müddetlerle de olsa bölgenin bir kısmına hakim olup, zamanla yerli unsur arasında erimişlerdir. Bildiğimize göre, Türkler ilk defa Libya'ya 265 (879) yılında 'Abbâs b. Aḥmed b. Ṭûlûn'un kumandasında gelmişler, Barka ve Trablus'a kadarki Libya toprakları kısa bir müddetle kontrolleri altında tutmuşlardır¹. İbn Ebî Zer' (ölm. 726/1326 dan sonra)'ın bir kaydına göre, Oğuzlardan bir gurup hicri V. (m. XI.) asrın ortalarında Kuzey Afrika'ya gelmiş, Yûsuf b. Tâşfîn 454 (1062) yılında bunları ordusuna almıştır². Bundan başka, yine aynı asrın ikinci yarısında Şâhmelik adında bir Türk prensi doğudan maiyyetindeki bir miktar kuvvetle Mısır'a gelmiş, daha sonra Mısır'daki idârecilerle arasının açılması üzerine askerleriyle Libya'ya kaçmış ve halkın yardımıyla Trablus'u zaptetmiştir. Temîm b. el-Mu'izz b. Bâdîs (ölm. 501/1108) bunu duyunca 488 yılında Trablus'a bir ordu göndererek şehri geri almıştır. Şâhmelik ve emrindeki Türkler bundan sonra Temîm b. el-Mu'izz'in hizmetine girmişler, fakat bir müddet sonra onunla da araları açılmış Mehdiye'den Safâkus'a kaçmışlar, Temîm'in Safâkus'u muhasarası üzerine Kâbis'e gitmişlerdir. Ve bir müddet sonra yerli halk arasında eriyerek tarih sahnesinden silinmişlerdir³.

1 İbn el-Eşîr, *el-Kâmûl*, Beyrut 1385/1965, VII, 324.

2 İbn Ebî Zer', *el-Enis el-muḥrib bi ravî el-kirâs*, Rabat 1972, s. 139; J.F. Hopkine, *el-Nuḥum el-islâmîyye fîl-Mağrib fîl-kurân el-vustâ*, terc. Emin Tevfik el-Tîbî, Libya-Tunus 1980, s. 150; *EI*², *Ghuzz maddesi*, II, 1136. Müellif için bk. Kaḥḥâla, *Mu'cem el-mu'elliḥin*, VII, 181.

3 İbn el-'İzârî, *el-Beyân el-muḥrib*, nşr. Lewi Provençal, s. 311; İbn el-Eşîr, X, 241-242; İbn Galbûn, *el-Taşkâr*, nşr. el-Tâhîr el-Zâvî, ikinci tabı, Trablus 1386/1967, s. 41-42; E. Rossi, *Libyâ minn el-Fatḥ el-'arabî hattâ sene 1911*, terc. Halîfa M. el-Tîlîsî, Beyrut 1394/1974, s. 85; Hopkine, s. 152.

Bu zikredilen Türklerden sonra VI. (XII.) asrın ikinci yarısında Salâhaddîn Yûsuf b. Eyyûb zamanında Karakuş ve arkadaşlarının Libya ve Kuzey Afrika'ya geldiğini bilmekteyiz. Bu çalışmanın konusu olan Karakuş ve arkadaşlarının Kuzey Afrika'daki hareketi hakkında, yukarıda zikredilen ilk Türk guruplarına göre, daha tafsilâtlı bilgiye sahibiz. Ayrıca, Türkler (Oğuzlar) bu defa daha kalabalık guruplar halinde Kuzey Afrika'ya gelmişler, kırk sene çeşitli muntakalarda hakimiyetlerini devam ettirdikleri gibi, yerli halk arasında uzun müddet yaşayan hatıralar bırakmışlardır.

Karakuş ve arkadaşlarının Kuzey Afrika'daki hareketinden bahseden eserleri başlıca Şam-Mısır kaynakları ve Mağrip kaynakları olmak üzere iki gurupta toplayabiliriz. Her iki gurup bir dereceye kadar birbirlerini tamamlamaktadır. Mağrip ananesi esas itibariyle el-Ticânî (ölm. 717/1317)'ye dayanmaktadır⁴. El-Ticânî, Karakuş ve arkadaşlarının hareketiyle ilgili verdiği malûmatı yerli kaynaklardan, halk ağzından ve el-Kâzî'l-Fâzîl'in *el-Muyâveme*'sinden bir asırdan fazla bir zaman sonra *el-Rihla*'sinde toplamıştır. İbn Haldûn onun verdiği malûmata bir kaç not ilâve etmiştir. İbn Galbûn ve diğer Kuzey Afrika tarihçilerinin verdiği malûmât bunların tekerrüründen ve tefsirinden ibârettir.

Şam kaynaklarına gelince, bunlar Karakuş ve arkadaşlarıyla ilgili verdikleri malûmatı bizzat onun devrinde yapılan yazışmalardan ve onların hareketine katılan askerlerin ağızlarından almışlar ve aynı devirde yaşamışlardır. İbn el-Eşîr, 'Îmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, el-Kâzî'l-Fâzîl, Hama Sahibi el-Melik el-Mansûr ve İbn Ebî Tayy bu tarihçiler arasındadır⁵. Daha sonraki doğu tarihçileri bunların verdikleri malûmatı tekrarlamışlardır.

Hülâsa her iki kaynak gurubunun müelliflerinden hiçbirisi verdikleri malûmatın olaylarını yaşamamışlar, yakından şahit olmamışlardır. Zaman ve mekân uzaklıklarından dolayı bunların verdikleri bilgileri biraz ihtiyatla karşılamamız ve dikkatle kullanmamız

4 el-Ticânî ve eseri için bk. *IA.*, *Ticânî* mad.

5 Bu tarihçiler için *EI* nin birinci ve ikinci tablolarında ve *IA* nin ilgili maddelerinde malûmât bulunmaktadır. El-Kâzî'l-Fâzîl için, Kaḥḥâla, *Mu'cem el-muelliḥin*, V, 209'a, el-Melik el-Mansûr için aynı eser XI, 83'e, İbn Ebî Tayy için aynı eser XIII, 195-196 ya bk.

gerekmektedir. Verilen malûmat arasındaki bazı tenakuzlar ve tarih farklılıkları da bu şüpheyi kuvvetlendirmektedir. Bütün kaynaklar arasında verdiği bilgileri tarih ve yer bakımından en sağlam ve en tafsilatlı şekilde kaydeden el-Melik el-Manşûr'un *Mizmâr el-hakâ'ik ve sîrr el-halâ'ik* adlı eseridir. Zira, harekâta iştirak eden askerlerden bazıları geri dönmüşler el-Melik el-Manşûr'un ve babası Takiyuddîn'in hizmetinde bulunmuşlardır. Maalesef bu eserin sâdece 575-581 seneleri arasına âit kısmı bazı eksiklerle zamanımıza ulaşmıştır. Ayrıca, Karakuş'un harekâtının 578 yılına âit kısmı tamamıyla, 581 yılına âit kısmı ise eksik ulaşmıştır. Eğer bu eserin tamamı zamanımıza gelmiş olaydı, Karakuş ve arkadaşlarının harekâtı daha fazla aydınlanmış olurdu.

Burada şu noktaya da temas etmek gerekir ki, el-Ticânî ve ona dayanan müellifler Karakuş'un ermeni olduğunu söylerler. İbn Haldûn önce onun Oğuz olduğunu söylemesine rağmen el-Ticânî'den nakilde bulunurken hiçbir itiraz kaydı koymadan onun ermeni olduğunu tekrarlar. İbn el-Eşîr ve doğu kaynakları Karakuş ve arkadaşlarının harekâtını Oğuz harekâtı olarak verirler. Onun Türklüğünde tereddüt etmedikleri için Oğuzluğu hakkında bir kayıt koymazlar. Nitekim, bazı kaynaklar Salâhaddîn'in Sarayağası ve Esedî'lerin reisi Bahâeddîn Karakuş'un da ermeni olduğunu yazmışlar ve *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki maddenin müellifi bu hatayı tekrarlamıştır. 'İmâdeddîn el-Kâtib el-İşfahânî ise Bahâeddîn Karakuş'un Türk olduğunu sarîh bir şekilde kaydetmektedir⁶. Karakuş kartal mânâsına olup Türkçe özel isimlerdendir.

Karâkûş ve arkadaşlarının Kuzey Afrika harekâtı Nüreddîn Maḥmûd b. Zengî'nin ordularının Mısır'da idâreyi ele geçirmeleri ve Fâtîmî Hilâfeti'ne son vermeleriyle sıkı sıkıya bağlıdır. Malûm olduğu üzere, Fâtîmî Devleti son zamanlarında zayıflamış, halifelerin nüfuzu azalmış, vezirler devletin gerçek başkanları olmuşlardı. Bunun neticesi, vezâret makamını ele geçirmek için büyük kumandanlar arasında amansız bir mücadele vardı. Bu durumdan istifâde etmek isteyen Nüreddîn Maḥmûd b. Zengî ve Kudüs kralı Amaury Mısır'

6 *Sana'l-Barî el-şâmi*, nşr. R. Şeşen, Beyrut 1971, I, 234-235. Bazı müellifler bu iki Karâkûş'u karıştırırlar, tek bir şahıs zannederler. Bahâeddîn Karâkûş el-Esedî, Salâhaddîn'in en büyük kumandanlarından ve en çok itimad ettiği şahıslardandır. Haçlılara karşı Akka müdafaasını da o idâre etmiştir.

ele geçirmenin yollarını arıyorlardı. Bu maksatla, Esedüddîn Şîrkûh ve yeğeni Salâhaddîn kumandasındaki Nüreddîn'in kuvvetleriyle Kudüs kralı Amaury kumandasındaki haçlı kuvvetleri arasında 559 (1164), 562 (1167), 564 (1168) yıllarında Mısır'da çeşitli savaşlar olmuş, neticede Nüreddîn'in kuvvetleri Mısır'ı ele geçirecek Frenkleri kovmuşlar, onların Mısır üzerindeki emellerine son vermişlerdir. Nüreddîn'in kuvvetlerinin Mısır'a fiilen hakim olması neticesi Mısır'daki kuvvetlerinin kumandanı Esedüddîn Şîrkûh Fatîmî Devleti'nin veziri oldu. İki ay sonra Şîrkûh ölünce yeğeni Salâhaddîn Mısır'daki kuvvetlerin kumandanlığına ve Fâtîmî Devleti vezirliğine getirildi (25 Cemaziyelâhîr 564/26 Mart 1169). Salâhaddîn bundan sonra Nüreddîn'in yardımıyla Mısır'daki yeni idâreyi iç ve dış düşmanlara karşı başarıyla korudu. Mısır'da sünî hakimiyetini iyice yerleştirdi. İdâri, dinî ve askerî reformlara girişerek Fâtîmîlerin taraftarlarını yavaş yavaş iş başından uzaklaştırdı. Nihâyet, 567 yılı başında Fâtîmî Hilâfeti'ne son verdi. Mısır'da hakimiyetin sağlanmasından, iç ve dış düşmanların kesin olarak yenilgiye uğratılmasından sonra, Salâhaddîn müdafaa durumundan taarruz durumuna geçti. Bu ve bunu takibeden yıllarda Kudüs Haçlı Krallığı'na ve komşu islâm ülkelerine seferler düzenledi. Karakuş ve arkadaşlarının Kuzey Afrika'ya yaptıkları seferler bunların küçük bir halkasını teşkil etmektedir. El-Ticânî, Karakuş ve arkadaşlarının Kuzey Afrika seferlerinin 568 yılında Nüreddîn ile Salâhaddîn'in arasının açılması üzerine, Nüreddîn Mısır üzerine yürüyecek olursa Eyyûbîler için kaçacak yeni bir ülke bulmak maksadıyla başlatıldığını söyler⁷. İbn el-Eşîr Nûbe ve Yemen seferlerinin böyle bir maksatla yapıldığını söylerse de⁸, Kuzey Afrika seferleri hakkında böyle bir sebep ileri sürmez. 'İmâdeddîn el-Kâtib el-İşfahânî ise, Salâhaddîn'in bütün seferlerini Nüreddîn'in izniyle düzenlediğini kaydetmektedir. Aşağıda bahsedileceği üzere, Nüreddîn bu seferleri kendi kuvvetlerinin yaptığını söylemektedir⁹. Gerçekte ise bu seferler Mısır'ın emniyetini sağlamak, Mısır'da birikmiş olan kalabalık askerî güce yeni harekât sahaları ve ik-

7 el-Ticânî, *el-Riḥla*, nşr. H. Ḥusnî 'Abdülvehhâb, Tunus 1377/1958, s. 122; İbn Gaibûn, *el-Taşkâr*, nşr. el-Tâhîr el-Zâvî, Kâhire 1349, s. 35 (esas olarak bu tabı kullanılmıştır).

8 İbn el-Eşîr, XI, 386-387, 396. Nûbe, Sudan'ın kuzey bölgesine verilen ad olup, merkezi Dunkule'dir.

9 *Sana'l-Barî*, I, 129, 150.

tisâdî imkânlar sağlamak maksadıyla yapılmıştır. Ayrıca, Nûbe ve Yemen'e bizzat Salâhaddîn'in ağabeyisi Tûrânşâh gibi çok yetkili bir şahıs gönderildiği halde, Kuzey Afrika'ya ikinci derecedeki memlûk kumandanlar gönderilmiş, bu seferler Salâhaddîn ve kardeşi el-'Âdil tarafından desteklenmemiştir. Hattâ, 582 (1186) yılında Salâhaddîn'in Mısır'daki nâibi ve yeğeni Takiyuddîn Kuzey Afrika'nın fethine çıkmak isteyince, Salâhaddîn Kudüs'ün fethinin her şeyden önemli olduğunu söyleyerek onu kararından vazgeçirmiştir¹⁰.

El-Mağrîzî'nin el-Kâzî'l-Fâzil'dan yaptığı bir nakle göre, 567 yılında, Mısır'da kıtlık olması dolayısıyla, İskenderiye'de Salâhaddîn'in babası Necmeddîn Eyyûb, dayısı Şihâbeddîn Maḥmûd el-Hâ-nimî ve yeğeni Takiyyuddîn 'Omar'ın hazır buldukları bir toplandı hasad mevsimi geçmeden Mağrib'e bir sefer yapılması kararlaştırılmıştır¹¹. Bununla beraber, 567 (1171-1172) yılında Kuzey Afrika'ya bir sefer yapıldığından bahsedilmemektedir. Yalnız, bu sıralarda Takiyyuddîn'e Mısır'ın Libya hududunda bulunan Ezberi kalesini¹² tamir ettirip bu kaleyi üss olarak kullanırsa Kuzey Afrika yoluna hakim olacağı söylenmiş, o da bu kaleyi tamir ve tahkim etmişti¹³. 568 (1173) yılında Tûrânşâh tarafından Nûbe'ye bir sefer yapıldı. Fakat, ülkenin fakirliği dolayısıyla bu sefer yarıda bırakıldı. Tûrânşâh'ın Yemen'e gitmesi kararlaştırıldı. Belki aynı sebepten, belki de Frenklere karşı Mısır'daki kuvvetleri fazla dağıtmamak maksadıyla Takiyyuddîn'in Mağrib'e sefer yapmasından vazgeçildi. Yerine, memlûklarından Şerefuddîn Karâkûş'un gitmesi kararlaştırıldı. Yoksa, Takiyyuddîn Mısır ile Kuzey Afrika arasındaki çöllerden ve arap kabilelerinden korktuğu için¹⁴, bu seferden vazgeçmiş değildir. Biraz önce zikrettiğimiz gibi, sonradan Salâhaddîn tarafından onun ikinci defa sefer teşebbüsünden alıkonulması da bu ihtimali desteklemektedir.

Karâkûş 568 (1173) yılında İskenderiye'den hareketle Ezberi kalesine ve oradan Barka'ya girdi. Aynı yıl içinde yerli arap kabilelerinin elinde bulunan Barka'yı ele geçirdi. Salâhaddîn bunu Nüred-

10 *Sana'l-Barḳ*, I, 137 ve yap. 227^a.

11 *el-Sulûk*, nşr. Muşafâ Ziyâda, Kâhire 1942-1958, I, 48.

12 Bu kale hakkında kaynaklarda bir kayda rastlanamadı.

13 *el-'Aynî, İkd el-cumân*, III. Ahmed nr. 2911, XII, 203^a.

14 *el-Ticânî*, s. 122; *İbn Galbûn*, s. 52, 57-58.

dîn'e bildirdi. Nüreddîn 568 yılı sonlarında Kâzî'l-Kuzât (Başkadı) Kemâleddîn el-Şahrazûrî ile Halife el-Mustazî'ye gönderdiği bir mektupta Mısır'daki kuvvetlerinin Nûbe'de şimdiki kadar müslüman süvarileri tarafından ulaşılamayan bazı bölgeleri ele geçirdiklerinden, batıda da Barka'yı alarak Muvahhidiler hududuna dayandıklarından bahsetmektedir¹⁵. Yoksa, olayları kısaca veren kaynakların kaydettiği gibi, Trablus el-Garb'ı aldıklarını söylemez. Karâkûş 569-570 (1174-1175) yıllarında batıya doğru yoluna devamla Senteriyeye (Sive)'yi¹⁶, oradan sonra Evcile ve Zâle (Zelle)'yi¹⁷ kendisine bağladı. Buradan Fezzân'a geçti. Fezzân'da bulunan ve Merkezi Zevile (Zevilet Beni'l-Hattâb) olan Benu'l-Hattâb el-Havvâriyyûn hanedanını kendine bağladı. El-Ticânî, onun bu sırada Benu'l-Hattâb emiri Maḥmûd b. el-Hattâb b. Yesîlî'nin (Zelîlî'nin) i mal ve para almak maksadıyla işkence ederek öldürdüğünü söylerse de¹⁸, bu olay daha sonra, belki de 572 yılında cereyan etmiş olmalıdır. Karâkûş yoluna devamla Nefüse dağlarına¹⁹ vardı. Burada Muvahhidilere bîat etmemiş ve onlara karşı direnmekte olan Reyâhîlerin emiri Maḥmûd b. Zimâm b. el-Bellât ile birleşti²⁰. Muvahhidilere karşı olan diğer unsurlar, Trablus etrafında ve Nefüse dağlarında yaşayan Zubâb ve Zi'b²¹

15 *Sana'l-Barḳ*, I, 137; *İbn Vâsil, Mufarriç el-kurûb*, nşr. Camâleddîn el-Şayyâl, Kâhire 1953-1960, I, 235-236.

16 Senteriyeye : Sive'nin eski adı olup, Evcile'nin doğusundadır (*Mu'cem el-buldân*, Senteriyeye mad.).

17 Evcile : Barka muntakasında, Ecdâbya'nın 260 km. güney-batısında bir vaha (el-Tâhir el-Zâvî, *Mu'cem el-buldân el-bibiyye*, Trablus 1388/1968, s. 42).

Zelle : Evcile ile Veddân arasında ve Veddân'ın 150 km. güney-doğusunda bir şehir (*Mu'cem el-buldân el-İbiyye*, s. 169).

Zevile : Trablus'un 770 km. güney-doğusunda bir Fezzân şehri (*Mu'cem el-buldân el-İbiyye*, s. 177).

18 *el-Ticânî*, s. 122-123; *İbn Galbûn*, s. 58-59.

19 Trablus'un güneyindeki dağlık bölge.

20 Rayâh kabilesi : Adnânîlerin 'Âmir b. Şa'şa'a kolundandırlar. Bu sırada Tunus, Cezâyir ve Nefüse dağlarında yaşıyorlardı (Kaḥḥâla, *Mu'cem kabâ'il el-'arab*, II, 457).

21 Zubâb (Dubâb, Diyâb, Dubbâb) ve Zi'b (Zigb) : Suleym kabilesinin büyük kollarından olup Trablus etrafında, Nefüse dağlarında ve el-Cerid bölgesinde yaşıyorlardı. Kardeş kabile olmalarına rağmen birbirlerine düşmandılar. Bu günkü Trablus ve Cebel halkının çoğu bunların torunlarıdır (*el-Ticânî*, 85, 86, 104, 110, 111, 141-143, 180, 213, 310; *İbn Galbûn*, s. 59; Kaḥḥâla, *Mu'cem kabâ'il*, Zubâb ve Zigb maddeleri).

arapları ganimet ve mal elde etmek maksadıyla bunların etrafında toplandılar. Salâhaddîn ve Abbâsî Halifesi adına hutbe okuttular, para bastırdılar. Bunlar Nefûse dağlarının büyük bir kısmını ele geçirdikleri gibi, Trablus şeyhi İbn Ma'rûh'u vergiye bağladılar. Salâhaddîn 571 (1175) yılında Halife el-Musta'zî'ye gönderdiği bir mektupta Mağrib'e sefer yapan birliklerinin Muvahhidlerden Barka, Kafsa, Kaştiliyye²², Tevzer ve Trablusgarb'ı aldıklarını bildirmektedir²³. Salâhaddîn tarafından gönderilen bu mektupta, İbn el-Eşîr ve el-Ticânî tarafından verilen malûmatta Karakuş'un bu seferinde Trablus'u aldığı söylenir ise de²⁴, bu husus çok şüphelidir. Zira, daha sonra görüleceği gibi, Karakuş bu seferinde Trablus'u vergiye bağlamıştır. Şehre girememiştir. Belki de bu gün Kırkarş denilen yerdeki müstahkem saraya yerleşmiş olmalıdır²⁵. Eğer, Trablus'u almış olaydı burayı kendisine merkez edinirdi. Nitekim, daha sonraları 581 (1185) yılında Kâbis'i ele geçirince orayı kendisine merkez edinecektir. İleride görüleceği üzere, 577 ve 578 yılları olaylarından bahsedilirken Trablus'un İbn Ma'rûh'un elinde olduğu anlaşılmaktadır. Fakat, Karakuş'un Libya'daki bu hakimiyeti muvakkat olmalıdır. Nitekim, 570 (1174-5) yılı sonlarında onu Mısır'da görmekteyiz.

Bu sıralarda Mes'ûd el-Ballât ona el-Cerîd²⁶ ve Fezzan'ın zenginliğinden bahsetmekte ve onu bir sefer yapmaya teşvik etmekteydi. Bunun üzerine, Karakuş emrindeki askerlerle 11 Muharrem 571 (1 Ağustos 1175) tarihinde Mısır'dan yeni bir Mağrib seferine çık-

22 Kaştiliyye : Cerîd bölgesinde bir kürenin ve şehrin adı idi. Tevzer bu bölgenin şehirlerinden. Kafsa, Cerîd bölgesindedir. Bu gün Tunus toprakları içindedirler (*Mu'cem el-buldân*, Kaştiliyye, Tevzer ve Kafsa maddeleri).

23 el-Kâzî'l-Fâzîl, *Tarassul*, Eyüb Hacı Beşir Ağa nr. 127, yap. 71^b; Ebû Şâme, *el-Ravzatayn*, Mısır 1288, I, 242; *Mufarric el-kurûb*, II, 490. Buraya kadar ki malûmat için bk. İbn el-Eşîr, XI, 389; *el-Ravzatayn*, I, 215; *Mufarric*, I, 235-236; Sibî, b. el-Cavzî, *Mir'ât el-zamân*, Haydarabad 1952, VIII, 294-295; *el-Târîh el-manşûri*, ngr. P.A. gryaznevitch, Moskova 1960, yap. 86^b; Şâhînsâh b. Eyyûb, *Muntahabât min sîret el-sulân*, Kahire 1317, s. 266; İbn Şâkir, *Uyûn el-tavârih*, III, Ahmed nr. 2922, XVII, 148^a; İbn Haldûn, *el-'Ibar*, Beyrut 1968, VI, 394-395; *İk'd el-cumân*, XII, 176^b; Ehrenkreutz, *Saladin*, New-York 1972, s. 108-110.

24 İbn el-Eşîr, XI, 389; el-Ticânî, s. 123; İbn Galbûn, s. 59-60.

25 Karakuş'un adına nisbetle bu gün Kırkarş denilen ve Hayy el-Endelûs'te bulunan (Trablus'un batı banliyösü) bu sarayın harabeleri hakkında bk. *Mu'cem el-buldân el-İbîyye*, s. 264; M. Behicüddîn, *İbn Galbûn tarihi terc.*, s. 14.

26 el-Cerîd : Tunus'un sahra bölgesine bu gün de el-Cerîd denmektedir.

tı. Önce evcile şehrine vardı. Evcile sahibi ona yanında kalıp şehrin ekinlerini yağmacı Araplardan korursa mahsulün üçte birini vereceğini söyledi. Karakuş onun teklifini kabul etti. Aynı şartlarla civardaki el-Ezrağiyye²⁷ şehri halkı da ekinlerini korumasını teklif ettiler. Karakuş adamlarından Şabbâh adlı birini Evcile'de bir birliğin başında bırakarak el-Ezrağiyye şehrine gitti. Fakat, o, bu şehirdeyken Evcile sahibi öldü. Şehir halkı onun bıraktığı muhafızları öldürdüler. Karakuş Evcile'ye dönerek şehri kılıçla fethetti. Ve, rivâyete göre, şehir halkından 700 kişiyi öldürdü. Anlaştığı şekilde Evcile ve el-Ezrağiyye şehirlerinin mahsulünün üçte birini aldı. Askerleri geri dönmek isteyince Evcile'de bir nâip bırakarak Mısır'a döndü²⁸.

Karakuş 572(1176-7) yılında tekrar Evcile'ye gidip geldi. Yeniden Libya'ya dönmek isteyince, Feyyûm'a vardığı sırada, el-Melik el-'Adil'in emriyle Kâhire valisi Huşubâ (Kutluğaba) b. Mûsâ tarafından tevkif edilerek Kâhire'ye getirildi. Bir müddet sonra, Salâhaddîn'in maiyyetinde Mısır'a gelen Ferruhsâh'ın emriyle serbest bırakıldı. Aynı sene içinde Libya'ya bir sefer daha yaparak bütün Fezzan'ı ele geçirdi²⁹. Zevile'deki Benu'l-Hattâb el-Hevvâriyyûn hanedanına büyük bir ihtimalle bu sırada son verdi.

573 (1178-1177) yılında Takiyyuddîn'e bağlı emîrlerden Nâşîruddîn İbrâhîm b. Karategîn el-Silâhdâr da emrindeki askerlerle Libya'ya giderek Karakuş ile birleşti. Bunlar el-Ravhân³⁰ şehri üzerine yürüyüp kırk günlük muhasaradan sonra bu şehri ele geçirdiler. Şehrin hakimini öldürüp halkının üzerine senelik 14 000 dinar vergi koydular. Buradan Ğadâmis'e geçtiler. Muharebe yapmadan burasını ele geçirdiler. Ğadâmis'i de senelik 12 000 dinar vergiye bağladılar. Bundan sonra, İbrâhîm el-Silâhdâr Nefûse dağlarındaki bazı kaleleri zaptetti. Karâkûş ise Sudan (Güney Fezzan)'a bir birlik göndererek orayı aldıktan sonra Mısır'a döndü. İbrâhîm el-Silâhdâr ise Libya'da kaldı³¹.

27 el-Ezrağiyye veya Erzâkiye : Evcile vahasındaki eski Berberî şehirlerinden (*Mu'cem el-buldân el-İbîyye*, s. 42).

28 el-Ravzatayn, I, 260; *el-Bidâya va'l-nihâya*, Kâhire 1932, XII, 239; *el-Sulûk*, I, 60; *İk'd el-cumân*, XII, 203^b.

29 *el-Ravzatayn*, I, 269-270; *el-Sulûk*, I, 63-64.

30 Kaynaklarda el-Ravhân adında bir şehre rastlayamadık. Ğadâmis'e yakın olduğuna göre Ğiryân olmalıdır.

31 *el-Ravzatayn*, II, 16; *el-Sulûk*, I, 66, 65, 67.

Karâkûş'un 574 yılındaki harekâtı hakkında bir bilgimiz yoktur. Fakat, yukarıda da söylediğimiz gibi, el-Melik el-Mansûr'un *Mizmâr el-hakâ'ik* adlı eseri sâyesinde 575 senesi başından itibaren (1179 ortaları) yaptığı harekât hakkında daha çok bilgiye sahibiz. Karâkûş 575 yılı başında Türk (Oğuz) 'lerden müteşekkil 400 kişilik bir süvari birliğinin başında tekrar Mısır'dan Mağrib'e hareket etti. 4 Safer 575 (12 Temmuz 1179) tarihinde el-Suvayka'ya vardı³². Burada Humejd b. Cârîye başkanlığındaki Zubâb kabilesi emirleri (beyleri) tarafından karşılandı. On gün kadar burada kalıp Zubâb kabilesinin kollarından sadakat yemini aldı. Sonra, bunlarla birlikte Zeliğin³³ ve Zeliğin'den Tâbiye'ye³⁴ geldi. İki gün Tâbiye'de kaldıktan sonra Lebde'ye³⁵ geçti. Lebde'de üç gün kaldıktan sonra Nefûse dağlarında bulunan Mesellâte'ye³⁶ vardı. Mesellâta'da üç gün kaldıktan sonra Trablus sarayının bulunduğu düzlüğe (Kırkarş'a) indi. Her taraftan Zubâb kabilesi mensupları gelerek ona katıldılar. Mısır'dan yanında 400 süvari getirmişti. Zubâbilerden de 5000 kadar kişi ona katıldı.

Bu sırada Karâkûş'tan çekinen Nâsiruddîn İbrâhîm el-Silâhdâr Zi'b kabilesi mensuplarıyla Nefise dağlarının doğusunu terkederek batıya Mâ'armes (ماعرمس) tarafına³⁷ çekilmişti. Karâkûş ondört gün Kırkarş'ta kaldıktan sonra Trablus'un batısında Umm el-'İzz kalesinin hakim olduğu Vâdi Muhsin'e³⁸ vardı. İki gün burada Humejd b. Cârîye ile Nefûse'ye doğru gitti. Humejd onu, İbrâhîm'in müttefiki olan Zi'b ile anlaşmasından korkuyor, İbrâhîm'in yanındaki Türklerden bir kısmını kandırabileceğini söylüyor ve bir an önce İb-

32 Burası Barka ile Trablus hududu arasındaki Suvaykat İbn Maktûd olmalıdır (*Mu'cem el-buldân*, madde; *Mu'cem el-buldân el-lîbiyye*, s. 199).

33 Masarâta'nın 54 km. batısında bir şehir (*Mu'cem el-buldân el-lîbiyye*, s. 170-171).

34 Tâbiye : Zeliğin ve Lebde arasında Hums'e bağlı bir sahil kasabası. Osmanlılar devrinde nahiye merkezliydi.

35 Lebde veya Libde : Trablus'un 124 km. doğusunda eski bir fenike şehri. Bu gün harabeleri vardır (*Mu'cem el-buldân el-lîbiyye*, s. 295).

36 Mesellâte : Trablus'un 125 km. doğusunda bir şehir (*Mu'cem el-buldân el-lîbiyye*, s. 315).

37 Mâ'armes adındaki bu yerin Gâdâmis olması muhtemeldir.

38 Vâdi Muhsin : Daha sonraları Vâdi'l-Hira adıyla anılan bu yer Trablus'un 40 km. güney-batısında Verzeffâne arazisindedir (*Mu'cem el-buldân el-lîbiyye*, s. 347-348). Umm el-'İzz kalesi hakkında bir kayda rastlanmadı.

râhîm üzerine yürümesini istiyordu. Karâkûş ise vakit kazanarak İbrâhîm'in askerlerinden bir kısmını kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Ve Zubâbilerin sadakatine güvenemiyordu. En sudan bir bahaneyle onların aleyhine dönmelerinden korkuyordu. Fakat, Humejd'in ısrarı üzerine İbrâhîm'e karşı hareket etmek mecburiyetinde kaldı. İbrâhîm de emrindeki kuvvetlerle Eraktin (أرطين) vadisine³⁹ gelerek onun karşısında indi. Yanındaki kuvvet Karâkûş'unkinden azdı. Fakat, çevirdiği bir hile ile muharebe anında Karâkûş'un dikkatini başka tarafa çekti. Karâkûş'un emrindeki kumandanlardan el-Mubâriz'in de askerleriyle İbrâhîm tarafına geçmesi üzerine Karâkûş yenildi. Kendinin ve askerlerinin ağırlıkları Zi'b ve emrindeki Zubâbiler tarafından yağmalandı. Bunun üzerine, Karâkûş yanında kalan 140 süvari ile Muhsin tarafına çekildi. Yanında yiyecek ve giyecek bir şeyi yoktu. Humejd'in kabilesi Zubâbiler onlara yiyecek ve giyecek verdiler. Geceyi Muhsin mevkiinde geçirdikten sonra ertesi gün 40 kişiyle Trablus (Kırkarş'a) geldi. Etrafa dağılmış olan veya İbrâhîm el-Silâhdâr tarafından serbest bırakılan askerleri guruplar halinde gelip yanında toplandılar. Bundan sonra Tâcûra üzerine yürüyerek burasını zaptetti ve çok ganimet aldı⁴⁰.

Lâkin İbrâhîm'in askerleri de fazla sadık değildiler. Bir müddet sonra onu bırakarak Karâkûş tarafına geçmeye başladılar. Bu durumu gören Zi'b kabilesi ona Karâkûş'a elçi gönderip onunla anlaşmaya çalışmasını tavsiye ettiler. İki taraf arasında elçiler gidip geldi. Nihâyet, Mukra (مكرة), Giryân, Umm el-'İzz kalesi, Yefrin dahil Samâh'a kadar Nefûse'nin doğu kısmının Karâkûş'a, Samâh'ın batısındaki Nefûse dağlarının İbrâhîm'e âit olması kararlaştırıldı. Bundan sonra fethedecekleri yerler de aralarında paylaşılacaktı. Karâkûş âilesini Umm el-'İzz kalesinde yerleştirdi. Tirkeb (تيركب) kalesi⁴¹ ise İbrâhîm'in elinde kaldı.

39 Bu yer hakkında kaynaklarda bir kayda rastlanmadı.

40 Tâcûra : Trablus'un güney-doğusunda, şehre 25 km. uzaklıkta bir ziraat kasabası (*Mu'cem el-buldân el-lîbiyye*, s. 75-76).

41 Bu zikredilen yerlerden Mukra, Samâh hakkında bir kayda rastlanmadı. Umm el-'İzz kalesi biraz önce zikredildiği üzere Vâdi Muhsin'de idi.

Giryân : Trablus'un 94 km. kadar güneyinde, Yefrin ise Giryân'ın güney-batısında birer şehrin adıdır. Eskiden buralarda Berberiler yaşardı. Bugün ise arap-berberî karışımı halk yaşar (*Mu'cem el-buldân el-lîbiyye*, s. 244-245, 359).

Bundan sonra Karâkûş ovada bulunan Devvâre, Zuwâğa, Lemâye, Sîre kalelerini ve buralara bağlı yerleri zaptetti⁴². Senenin geri kalan kısmını Trablus civarında geçirdi. Zubâb kabilesi ise İbrâhîm el-Silâhdâr ve Zi'b kabilesinin baskısından kurtulunca Karâkûş aleyhine döndüler. Onun maiyyetindeki Türklerden yalnız bulduklarını öldürmeye ve mallarını yağmalamaya başladılar. Karâkûş onların vefasızlığını görünce onları bırakıp batıya gitmeye karar verdi.

Diğer taraftan Zi'b İbrâhîm'e batıya gidip yeni topraklar fethetmeyi teşvik ediyordu. Ona «Karâkûş sana verdiği sözü bozmadı. O, Zubâb kabilesinin kendisine ve adamlarına yaptığını görünce senin dostluğuna muhtaç olacak.» diyorlardı. Fakat, İbrâhîm batıya gitmek istemedi. Bunun üzerine, Zi'b kabilesi ondan ayrılarak batıya gitti⁴³.

576 (1180) yılı başında Karâkûş, İbrâhîm'den gadretmeyeceğine dâir yemin aldıktan ve batıda geniş topraklar fethederse Nefûse'nin tamamını ona bırakabileceğini söyledikten sonra batıya Demmur, Maımâta, Zurayk⁴⁴ ve Kâbis taraflarına gitti. Kumandanlarından Hısam Alpkuş'un muhafazasında ailesini Ümm el-'İzz kalesinde bıraktı. Karâkûş Demmur tarafına varınca bu muntakanın emirlerinden Ferrûhâ adlı bir kale sahibiyle anlaştı. Bunu duyan Demmur sahibi 'Oşman yardım istemek için Berberilerin yanına gitti. Karâkûş gelerek Demmur'u kuşattı ve ele geçirdi. Demmur sahibi 'Oşmân, Karâkûş ile anlaşmaktan başka çare bulamadı. Karâkûş ondan ve taraftarı Berberilerden sadakat yemini aldıktan sonra kaleyi ona iade etti. Zaptettiği topraklardan askerlerine iktâlar dağıttı. Bu sırada Nefûse dağları, Maımâta, Zurayk, Mallâka, Mukra ve Gıryân halkının hepsi Hâricilerin İbâziyye koluna mensuptular⁴⁵.

42 Bu yerlerden Devvâre ve Sîre hakkında bir kayda rastlanamadı. Lemâye : Trablus'un 27 km. kadar batısında Zâviye ile Zanzûr arasında bulunuyordu (el-Ticânî, s. 214; Mu'cem el-buldân el-İbîyye, s. 296).

Zuvvâğa : Trablus'un 72 km. kadar batısında sahilde bir kasabaydı (Mu'cem el-buldân el-İbîyye, s. 175-176).

43 el-Melik el-Manşûr, *Mi'mâr el-ğakd'ik*, nşr. Hasan Habaş, Kahire 1968, s. 34-38.

44 Bu üç yer Kâbis yakınındadır (el-Ticânî, s. 147, 180, 185, 189, 201, 357).

45 Hâricilerin İbâziyye mezhebi Ehl-i Sünnet'e en yakın olan mezhebidir. Bunlar, kendilerinden olmayanları tekfir etmezler.

Karâkûş Demmur'dan sonra müstahkem Kal'at el-'Ataş üzerine yürüdü. Burasını bir aydan fazla muhasaradan sonra aldı. Kale sahibinden sadakat yemini aldıktan sonra onu yine kalede nâip bıraktı. Buradan Kal'at Hasan üzerine yürüdü. Fakat, burasını ele geçiremeyeceğini anlayınca Kâbis ile Kafsa arasındaki Maımâta tarafına gitti⁴⁶.

577 yılı başında (1181 başları) Karâkûş Maımâta muntakasında bulunuyordu. İbrâhîm el-Silâhdâr ise doğuda Nefûse dağlarındaydı. Maıkrizî'nin el-Ğâzî'l-Fâzil'dan nakline göre, bu senenin başlarında İbrâhîm, Sultan Salâhaddîn'e bir mektup göndererek Hevvâre, Zevâve Levâte⁴⁷, Nefûse dağları ve Ğadâmis dahil uzunluğu ve genişliği yirmibeşer günlük yol tutan bir sahayı ele geçirdiğini, bu topraklarda onun adına hutbe okudup para bastırıldığını haber vermekteydi⁴⁸.

Karâkûş ise bu sene başlarında Maımâta'dan batıya gitti. Ürbüs⁴⁹ şehrini kuşattı. Yanına Mirdâs⁵⁰ araplarından büyük bir kalabalık toplandı. Mancınık kullanmasına rağmen burasını alamadı. Bir müddet sonra kuşatmayı kaldırarak Sûbîriye (سوبيريه) ⁵¹ şehrinin etrafını yağmaladı. Bahar geçinceye kadar bu muntakada kaldıktan sonra İfrikiyye içlerine daldı. Çok ganimet topladı. Bu sırada Muvahhidiler elinde bulunan Kafsa şeyhierinden biri gizlice onunla anlaşmış, onu Kafsa'ya dâvet etmişti. Muvahhidiler bu şehri 575 yılında Benu'l-Rand'tan almışlar ve buraya bir garnizon yerleştirmişlerdi. Fakat, Muvahhidilerin durumdan haberdar olması üzerine Karâkûş şehri ele geçiremedi. Ve Kayravân'a doğru gitti.

Bu arada doğuda bulunan Nâşıruddîn İbrâhîm el-Silâhdâr'a Karâkûş'un öldüğüne dâir haberler gelmişti. Uzun müddettir ondan ha-

46 *Mi'mâr el-ğakd'ik*, s. 53-57. Kal'at 'Ataş hakkında bir kayda rastlanamadı. Kal'at Hasan ise Maımâta yanında Nifzâve bölgesinde idi (*Mi'mâr el-ğakd'ik*, s. 166).

47 Bu yerler Nefûse bölgesinde yaşayan berberî kabilelerinin adlarını taşımaktadırlar. Sâdece, Zevâve Mu'cem el-buldân (İlgili madde)'da zikredilir.

48 el-Sulûk, I, 74.

49 Kayravân'ın batısında bir şehir (Mu'cem el-buldân, madde).

50 Mirdâs : Süleym kabilesinin Benû 'Avf kolundan bir aşirettir. İfrikiyye'de Kâbis ile Beled el-'Unnâb arasında yaşıyorlardı (Kaıhâle, Mu'cem ğabâ'u el-'arab, Beyrut 1388/1968, s. 1074).

51 Bu şehir hakkında bir kayda rastlanamadı.

ber alamadığı için İbrâhîm bu haberlere inandı. Hemen, Hüsâmedîn Alpkuş tarafından korunan Karâkûş'un âilesinin bulunduğu Ümm el-'İzz kalesi üzerine yürüdü. Kaleyi kuşatıp aldı. Karâkûş'un kadınlarına el koydu. Hüsâm Alpkuş'u hapse attı. Karâkûş'un ise durumdan haberi yoktu. O, harekâtına devamla Umm Lâme⁵²den Kayravan istikâmetine gitti. El-Sikke denilen şehre vardı⁵³. Yanında Süleym el-Şerîd araplarından 1000 kadar süvari vardı⁵⁴. Kabilesiyle arası bozulan Humeyd b. Cârîye de kendine tâbi olan 200 süvari ile Karâkûş'un yanına geldi. Fakat, pek geçmeden el-Şerîd ile Humeyd'in arası açıldı. Karâkûş bu anlaşmazlıkta Humeyd'in tarafını tuttu. Bunun üzerine, el-Şerîd Karâkûş'tan ayrıldı. Karakuş el-Sikke'yi muhasara ederken, ansızın, 'Abdülmü'min Oğullarından Ebû Mûsâ kumandasındaki 10 000 süvari ve 10 000 yayadan meydana gelen bir Muvahhidî ordusunu karşısında buldu. El-Şerîd'in yanından ayrılmasına pişman oldu. Onlara haber göndererek yardım istedi. Onlar da âilelerini ve ağırlıklarını bırakarak onun yardımına koştu. «Yâ Şerefüddîn, yâ sultân. Biz, sen ne istersen onu yaparız. Kovarsan gideriz, çağırırsan yanına geliriz,» dediler. Karâkûş, el-Şihâb b. el-Muqaddem kumandasındaki öncü kuvvetlerini göndererek Muvahhidîlerin harbini bir görmelerini tavsiye etti. Onlar ilerliyerek Muvahhidîlerin öncü birlikleriyle çarpıştılar. Onların harp tecrübesinin zayıf olduğunu gördüler, Şerefüddîn Karâkûş'a haber göndererek yardım istediler. Bu arada el-Şerîd, Humeyd'in kuvvetleri Zubâbiler öncü kuvvetlerine katılarak 1500 e yakın süvari oldular. Karâkûş ağırlıklarını yaya arapların yanına göndermişti. Öncü kuvvetlerinin çağırması üzerine 300 süvari ile geldi. Bütün kuvvetler birden hamle yaparak Muvahhidîleri yendiler. Onları Kayravan'a kadar kovaladılar. Muvahhidîlerin ordu kumandanı Kayravan'a girerek kapandı. Karâkûş aldığı esirlerle el-Sikke'ye döndü. Esirler arasında İfrikiyye Divanı başkanı İbn Muşannâ, İfrikiyye kadısı İbn Mâsike de bulunmaktaydı. Karâkûş 65 000 dinar altın, 40 000 dinar değerinde Süse ve Mehdiyye mamulü eşya vermesi şartıyla İbn Muşannâ'yı serbest bırakmak için anlaştı. Karâkûş bu zaferi kazandığı gün el-Sikke hal-

kı teslim oldular. Karâkûş onlara 20 000 dinar vergi bağladıktan sonra Kayravan'a doğru gitti. Kayravan'la Mehdiyye arasında Lüder (لودر) denen bir yere indi⁵⁵. Burada İbn Muşannâ'dan fidyesini aldıktan sonra serbest bıraktı.

Diğer taraftan Muvahhidîler ordusu bozguna uğradığı sırada askerlerden biri Kâtib el-Seyyid Ebû Mûsâ'ya âit bir kumaş topunu ganimet almıştı. Bu kumaş arasında etraftan yazılmış mektuplar bulundu. Bu mektuplar arasında Kâbis'ten Ebû Mûsâ'ya yazılan bir mektupta İbrâhîm el-Silâhdâr'ın Ümm el-'İzz kalesini ve orada bulunan Karâkûş'un kadınlarını aldığı zikredilmekteydi. Karâkûş bunu öğrenince hemen geri dönmeye karar verdi. Dönerken Kâbis-Cebel Maḡmâḡa-Kal'at Ḥasan arasında kalan el-Redîf denilen yerde Zi'b kabilesine rastladı. Onlarla anlaşıp emirlerinden sadakat yemini aldı. Bu arada, Humeyd muharebeden sonra ondan ayrılıp Hevvâre taraflarında bulunan kabilesi Zubâb'in yanına gitmişti. Zi'b vefalı ve Türkleri seven bir kabileydi. Zubâb ise vefasızdı. Zubâb 5000, Zi'b 1200 süvari çıkarıyordu. Zi'b az olmasına rağmen muharipti. Zi'b Oğuzlarla birleşince karşılarında kimse duramazdı. Karâkûş bundan sonra Zi'b ile beraber Trablus topraklarına geldi. İbrâhîm onun geldiğini duyunca ne yapacağını şaşırды.

Karâkûş yanındaki kuvvetlerle Nefûse dağlarında bulunan İbrâhîm'in üzerine yürüdü. Mukerdemîn yokuşundan Câdü üzerine yürüdü⁵⁶. Yanında az kuvvet bulunduğundan İbrâhîm kaçıp Tenzelt kalesine⁵⁷ sığındı. Burası bir vadinin ortasında çok müstahkem bir kaleydi. Kılıçla fethi imkânsızdı. Bunun için, Karâkûş kaleye karşı mancınık kullandı. İbrâhîm hâcibi Camâleddîn'i göndererek aman diledi. Trablus'a ve oradan gemiyle Mısır'a gitmek istediğini bildirdi. Karâkûş, önce onun bu isteğini kabul etmeyip esir olarak ele geçirmek istediğini söyledi. Fakat, Türklerin ısrarı üzerine el-Melik el-Muzaḡfar Takiyyuddîn'in başı üzerine ona bir şey yapmayacağına dair yemin verdi. Bundan sonra, İbrâhîm 60 süvari ile geceleyin ka-

52 Tunus'ta el-Cerîd bölgesinde bir kaleydi.

53 Tunus'ta el-Cerîd bölgesinde bir şehir.

54 Süleym el-Şerîd: Adnânîlerin Kays-ı 'Aylân kolundan ve Süleym kabilesinin aşiretlerindedir. Hicrî VIII. asırda Kuzey Afrika'da kuvvetliydi (Mu'cem el-İbriyye, s. 591).

55 Kaynaklarda bu yere rastlanamadı. Okunuş şekli şüphelidir.

56 Câdü: Trablus'un 187 km. kadar batısında Nefûse dağlarında bir şehir. Burada büyük çarşılar ve kalabalık bir yahudi cemâati vardı (Mu'cem el-buldân el-İbriyye, s. 86).

57 Mukerdemîn yokuşu ve bu kalenin Câdü etrafında oldukları anlaşılıyor.

leden çıkarak Trablus'a gitti. Trablus sahibi 'Abdülmeccid b. Maṭrûḥ bu sırada Muvahhidiler hükümdarı Yûsuf b. 'Abdülmü'min'e bağlıydı. İbrâhîm onunla konuşunca, İbrâhîm'e batıya gidip İbn 'Abdülmü'min'in hizmetine girmeyi tavsiye etti. Emrine bir gemi vererek Tunus'a gönderdi. Bu sırada Tunus'ta 'Abdülvâhid b. 'Abdullâh el-Hentânî vali idi. Bu vali İbrâhîm'i çok iyi karşıladı. Onu Merrâkeş'e Yûsuf b. 'Abdülmü'min'in yanına gönderdi. Karâkûş ise İbrâhîm'e âit toprakları da kendi ülkesine kattı.

Zubâb'in reisi Ḥumeyd b. Cârîye, Karâkûş'un Zi'b ile anlaştığını öğrenince ona düşman oldu. Zubâb kabilesi mensupları Türklerden yalnız buiduklarını öldürmeye, merâlardaki develerini, yollardaki kabilelerini yağmalamaya başladılar. Bunun üzerine, Şerefüddin Karâkûş, Ḥumeyd'e haber göndererek «Benim dostluğumu istiyorsan kabilenin aldıklarını geri ver. Veya kendine tâbi olanlarla onlardan ayrıl.» dedi. Fakat, Ḥumeyd bunu kabul etmedi. Şerid kabilesi Karâkûş ile Zubâb arasındaki düşmanlığı öğrenince Karâkûş tarafına geçti. Zi'b ve 'Avf⁵⁸ kabileleriyle ittifak etti. Trablus'ta bulunan Süleym kabilesi mensupları da Zubâb'tan çok şikâyetçiydiler. Zubâb'e düşman olan biri gelirse, onun tarafına geçerlerdi⁵⁹.

Karâkûş 578 yılı başlarında Zâlût'u⁶⁰ aldı ve kışı burada geçirdi. Buradaki ikâmeti esnasında bir sabah 5 000 kadar muvahhidî askeri tarafından kuşatıldığını gördü. Bu sırada kapıcılar ve seyisler dışındaki askerleri sarhoştı. Karâkûş sarhoş olmayan askerleri topladıktan sonra hücum borusu çaldırarak kapıları açtı ve muhasara edenlere hücum etti. Onları dağıttı. Bir müddet orada kaldıktan sonra Trablus'u almaya karar verdi. Dönüp Trablus kalesini kuşattı. Bu sırada Trablus sahibi 'Abdülmeccid b. Maṭrûḥ Muvahhidîlere bağlıydı. Karâkûş'un muhasarası şiddetlenince şehrin ileri gelenleri İbn Maṭrûḥ'a şehri teslim etmesini tavsiye ettiler. O da Karâkûş'tan teslim şartlarını konuşacak bir heyet istedi. Karâkûş veziri ile ileri gelen adamlarından üç kişiyi şehre gönderdi. Rivâyete göre, bunlar şe-

hirde müsafir edildikleri evin kapılarını tahribettiler ve su sarnıcını pislettiler. Bunun üzerine, İbn Maṭrûḥ şehrin ileri gelenlerini toplayıp olanları anlattıktan sonra «Bu adamların ileri gelenleri böyle yaparlarsa diğerleri neler yapmazlar.» dedi. Bunun üzerine, halk şehri teslim etmekten vazgeçtiler. İbn Maṭrûḥ, Karâkûş'a adam göndererek olanları anlattı. «Adamların şehir halkının nefretini kazandılar. Bunun için, şehri almaya imkân yok. En iyisi sana senelik bir vergi verelim. Muhasarayı kaldır,» dedi. Karâkûş şehri almaya bu derece yaklaştıktan sonra, adamlarının yaptıkları kötü hareketler sebebiyle fırsatı elden kaçırmasına çok üzüldü. Vergiyi kabul etti. Ve gönderdiği adamları cezalandırdı.

Bu sırada Karâkûş'un yanına Mısır'dan yeni süvariler geldi. Yanında Türklerden 800 süvari toplandı. Bunların başında Trablus'tan Nefûse dağlarına gitti⁶¹. 579 yılı başlarında (1183 ortaları) Kâbis'i ansızın ele geçirmek amacıyla, iki günlük cebri yürüyüşle Nefûse dağlarından Kâbis'e vardı. Fakat, ele geçirmeye muvaffak olamadı. Bunun üzerine, sahilde bulunan ve Rum (Frenk) tüccarlarının geldiği Kâbis'e bağlı Kaşr el-Rûm denilen yere gitti. Burada ağırlıklarının gelmesi ve tüccarlardan ihtiyacı olan malları almak için sekiz gün kaldı. Sekizinci gün ağırlıkları geldi. Bunun üzerine, Kaşr el-Rûm'dan hareketle Berberlerin elindeki Kal'at Ḥasan üzerine yürüdü. Bir aylık muhasaradan ve savaşımlardan sonra bu kaleyi aldı. Çok ganimet ele geçirdi. Bu sene Nefûse dağlarında kıtlık vardı. Buradan aldıkları ganimetle askerleri bolluğa kavuştular.

Karâkûş Kal'at Ḥasan'dan Umm Evdet kalesi üzerine yürüdü. Kale çok müstahkemdi. Kaleyi uzun müddet kuşattı. Suyun tükenmesi üzerine kale halkı aman dilediler. Karâkûş kaleyi teslim aldıktan sonra buraya bir nâip tâyin etti. Yaḥyâ el-Mayorḳî ileride burayı onun nâibinden yine suyun tükenmesi üzerine alacaktır. Bu arada Turra ve Beyâmin kaleleri sahibi Seyyid el-Nâs, Karâkûş'a haber göndererek; sahip olduğu topraklar üzerinde kendisini nâip bırakacak olursa itâatı altına gireceğini bildirdi⁶². Ve Karâkûş'la müzakerelere girişti. Bu sırada Karâkûş Trablus sahiline dönmüştü. Seyyid

58 'Avf b. Buḥsa : Adnânîlerden Benû Süleym kabilesinin kollarındandır. Kâbis ile Unnâb bölgesi arasında oturuyorlardı (*Mu'cem kabâ'il el-'arab*, s. 858).

59 *Mü'mâr el-ḥaḳâ'ik*, s. 67-72. Ayrıca bk. *el-Ravṭatayn*, II, 27; *el-Bidâya*, XII, 307, 310; *İḳd el-cumân*, XII, 218^a-219^a.

60 Trablus ile el-Cerid arasında olmalıdır. Kaynaklarda bu yer hakkında bir kayda rastlanamadı.

61 *el-Ravṭatayn*, II, 38.

62 Nifzâve bölgesinde Turra adında bir şehir vardır. Bunun yanında Beyâmin adında başka bir şehir bulunur. Buranın sahibi Seyyid el-Nâs'tır (*Mü'mâr el-ḥaḳâ'ik*, s. 166-167; *el-Ticânî*, s. 142, 143, 147, 153, 173, 177, 356).

el-Nâs'ın isteğini kabul etti ve onu sahip olduğu topraklar üzerinde bırakmaya söz verdi.

Karâkûş Trablus sahilindeyken Mısır'dan Şücâ'eddîn b. Şekel kumandasında yeni bir süvari birliği geldi. Karâkûş buna çok sevindi. Yanındaki Türk ve Kürd süvarilerin sayısı 800 e ulaştı. Karâkûş, İbn Şekel'e Kinde⁶³ ile el-Suvayk'a arasındaki sarayları ve bu civardaki 40 köyü iktâ (dirlik) verdi. Bu köylerin senelik geliri 40 000 mü'mînî (me'mûnî) dinara yakındı. Ona ayrıca, 50 deve, 10 at, 8 000 dinar verdi. Fethedeceği yerlerden yeni iktalar vermeyi vâdetti. Rivâyete göre, İbn Şekel kendine iktâ verilen yerlerden fazla vergi almış, müsâderelerde bulunmuştur. Onun bu hareketi Karâkûş'a şikâyet edilince, Karâkûş «Bu yerleri ona verdim. Verdiğim nimeti bulandırmam. İsterse elindeki yerleri imar eder, isterse harap eder.» demiştir⁶⁴.

Karâkûş 580 (1184-1185) yılı başlarında yeniden İfrikiyye tarafına gitti⁶⁵. Kırk gün müddetle el-Ĥamâm⁶⁶ kalesini kuşattı ise de alamadı. Bu arada, Kürtlerden bazıları İbn Şekel'e Karâkûş'tan ayrılıp 'Avf kabilesi şeyhi Cenâh b. 'Aqîl'in yanına kaçarsan biz de sana katılırız demişlerdi. İbn Şekel onlara kanarak 20 kişiyle 'Aref kabilesi şeyhinin yanına kaçtı. Karâkûş el-Ĥamâm kalesi yanındayken Seyyid el-Nâs ve kardeşi el-Manşûr gelerek bağlılıklarını bildirdiler. Karâkûş da onlara bol atıyyeler (bahşişler) verdi. Bu iki kardeşin bağlılıklarını bildirmeleri üzerine Beşterâ⁶⁷ halkı da Karâkûş'un hakimiyetini tanıdılar. Karâkûş Beştarâ'ya Takiyyuddîn'in memlukla-

63 Kinde adındaki bu yer hakkında bir kayda rastlanmadı.

64 *Mizmâr el-ĥakâ'ik*, s. 164-168. Eğer doğru ise, Karâkûş'un verdiği bu cevap bu kuvvetlerin merkezî otoritenin kontrolünden ve mesuliyet duygusundan ne kadar uzak olduklarını gösterir. Şam ve Mısır'daki iktâ sahiplerinin ise serîata ve verilen menşûra riâyet edip etmedikleri sıkı bir şekilde kontrol edilirdi.

65 İslâm coğrafyacıları Tunus ve Cezâyir'in iç kısımlarına İfrikiyye (Afrikiyye) derlerdi. Bu sebeple, burada aynı ifâdeyi kullanıyoruz.

66 Tunus'ta Nifzâve bölgesinde bir kaleydi.

67 Tunus'un İfrikiyye (iç) bölgesinde bir şehir (*Mu'cem el-buldân*, madde).

rından olup, İbn Şekel ile gelmiş olan Ĥarâc⁶⁸ adlı birini tâyin etti. Böylece, Nifzâve'nin tamamına hakim oldu⁶⁹.

Karâkûş el-Ĥamâm'dan sonra Tunus âmilliklerinden Bâsirâ⁷⁰ adasına gitti. Burası çok mamur bir yerdi. Üç ay kadar burada kaldı. Yanındaki kuvvetler ve Araplar etrafı yağmalayıp tahribettiler. Bu arada İbn Şekel kumandasındaki 'Avf kabilesi mensupları Kayravân yakınındaki Sardâniyye⁷¹ denilen yere gelmişlerdi. Karâkûş kendi kuvvetlerinden 200 kişilik bir süvari birliğiyle Zi'b kabilesinden 500 süvariye öncü kuvveti tâyin ederek onlar üzerine gönderdi. Bunlar İbn Şekel'i yendiler. Karâkûş ise Kaşr Ebî Naşr'ı kuşatıp aldı.

Buradan tekrar el-Ĥâme⁷² üzerine yürüyerek burasını yeniden kuşattı. Bu sırada 'Avf şeyhleri gelerek İbn Şekel için şefaatte bulundular. Karâkûş onların şefaatinin kabul edip, İbn Şekel'i affetti. Bunun üzerine, 'Avf şeyhleri Ĥumeyd b. Cârîye ve Zubâb kabilesi hakkında da şefaatte bulundular. Onları hizmetine almasını ve ülkelerini iâde etmesini ricâ ettiler. O da kabul etti. Aynı günü Ĥumeyd b. Cârîye, Karâkûş'un yanına geldi. Karâkûş onunla Zi'le ve 'Avf arasını buldu. Böylece, yanında pek çok arap toplandı. Araplar ona İfrikiyye içlerine dalarak ganimet toplamayı teklif ettiler. Evafı yağmaladılar. Karâkûş Tunus şehrinin karşısına varınca İbn Şekel Tunus'a kaçtı. Karâkûş aynı günü Tunus önünden ayrılıp Kaşr Ne'âme denen yere indi. Burada pek kalmadı. Buradan hareketle altı günde el-Ĥâme önüne geldi. Yedinci günü şehri ele geçirdi. Şehir halkı evlerini terk edip kaleye sığınmışlardı. Bu sırada kale Benû Şumâl kabilesinden⁷³ 'Alî, Ĥuseyn ve Mufarriĥ adlarında üç kişinin

68 Bu makalede geçen birçok kişi hakkında kaynaklarda bir bilgiye rastlayamadık. Ĥarâc da bunlardandır.

69 Nifzâve geniş bir bölgedir. Bu bölgede 14 ten fazla şehir, 200 civarında köy vardır. Bu gün Tunus hudutları içindedir (*Mizmâr el-ĥakâ'ik*, s. 166-167; *Mu'cem el-buldân*, madde).

70 Bk. *Mu'cem el-buldân*, Bâsirâ maddesi.

71 Bu yer hakkında kaynaklarda bir kayda rastlanmadı.

72 el-Ĥâme : Burası Ĥâmet Maşmâta, Ĥimmet ismiyle de anılır (el-Ticânî, s. 133).

73 Benû Şumâl : Ezd kabilesinin kullarıdır. Bunların Kuzey Afrika'ya gelenleri hakkında bir kayda rastlayamadım.

elindeydi. Bunlar Mehdiyye'ye kaçarlarken Karâkûş tarafından yakalandılar. Karâkûş kaledekileri amanla teslim aldı. El-Hâme iyi bir şekilde imar edildi. Karâkûş Benû Şumâl'in zikredilen üç şeyhini öldürmek istediye de Seyyid el-Nâs'ın şefaati üzerine affetti.

El-Hâme'nin ele geçirilmesi üzerine Kâbis halkı endişeye düştüler. Şehrîn fakihlerinden İbn Nizâr'ın⁷⁴ Karâkûş'la mektuplaşmakla itham ederek öldürdüler. Bunun üzerine, Muvahhidlerin muhaliflerinden olan ve Karâkûş'la mektuplaşmakla itham edilen 'Alî b. 'İsâ b. Şikâb kaçıp Karâkûş'un yanına geldi⁷⁵.

581 yılında (1185 başları) Mayorka sahibi Ebu'l-Hasan 'Alî b. İshâk b. Gâniye el-Muleşşim Kuzey Afrika'ya geldi. Bicâye'ye⁷⁶ olarak Ebû 'Alî b. 'Abdül-mü'min'i oradan kovdu⁷⁷. 'Alî bundan sonra döndü. Ve Kostantine'yi⁷⁸ muhasara etti. Bu sırada Ebû Zeyd 'Omar b. 'Abdümü'min kumandasındaki muvahhidler ordusu Bicâye'ye geldi. Ebû Zikrâ oradan Kosantine'deki kardeşinin yanına kaçtı. Ebû Zeyd onları takibe koyuldu. 'Alî ve Ebû Zikrâ Kosantine'den İbn Hammâd kalesine⁷⁹ kaçtılar. Ebû Zeyd'in takibi üzerine sırasıyla Belve (بلوة) oradan Kaştile âmilliklerinden Nafta ve Kedkîn kalelerini dolaştılar. Nafta ve Kedkîn'deyken⁸⁰ el-Hâme'de bulunan Karâkûş'a elçi göndererek «Biz Abbâsiler taraftarıyız. Onların hâkimiyetini tanıyoruz. Sizinle birleşelim.» dediler. Bunun üzerine, Karâkûş adamlarından Bahâeddîn Sârûc'u 60 süvari ile onların yanına gönderdi. Sârûc onların yanına Hâmet el-Behâlî'i⁸¹ muhasara ederken vardı. Daha önce Tevzer, Nafta ve Kedkîn'i muhasara etmişler, fakat alamamışlardı. Türkler gelince kuvvetlendiler ve Hâmet el-Behâlî'i ele geçirip şehri tahribettiler. Bundan sonra iki taraf ülke-

74 İbn Nizâr âlesinden pekçok kimseler yetişmiştir. Burada bahsedilen şahıs hakkında bir malûmata rastlayamadık (bk. el-Ticânî, s. 139, 140, 189).

75 *Mitmâr el-şakâ'ik*, s. 202-204.

76 Cezâyir'de deniz kıyısında bir şehir (*Mu'cem el-buldân*, madde).

77 Bicâye'nin batısında Cezayir topraklarındadır.

78 Cezâyir'in büyük şehirlerinden biridir (*Mu'cem el-buldân*, madde).

79 Bu kale Kasantine'nin doğusunda olmalı.

80 Yukarıda Kaştile'nin Tunus toprakları içinde el-Cerîd bölgesinde olduğunu söyledik. Nafta, Nifzâve bölgesinde olup, Tevzer ve Kafsa'ya birer merhale uzaklıktadır (*Mu'cem el-buldân*, madde; el-Ticânî, s. 120).

81 Hâmet el-behâlî'e Hîmet Tevzer de denir (el-Ticânî, s. 134).

yi ikiye paylaşmak hususunda anlaştılar. Buna göre, Nûbe (Fez-zân) Şerefüddîn Karâkûş'un olacak, Nûbe'nin batısındaki yerler 'Alî b. İshâk b. Gâniye'ye kalacaktı⁸². Bundan sonra fethedecekleri yerleri de aralarında ikiye taksim edeceklerdi. Bunlar senenin geri kalan kısmını yeni yerler zaptetmekle geçirdiler. Bu arada Mâyorkî'nin adamları azalıyor, Karâkûş'un adamları çoğalıyordu. Zira, Mayor-kalılar arkadan yardım alamıyorlardı. Karâkûş'un adamlarının ise Nefûse dağlarında, Maţmâta, Nifzâve v.s. yerlerde iktaları vardı. Bu iktalardan devamlı yardım alıyorlardı⁸³.

Karâkûş ile 'Alî b. İshâk b. Gâniyet el-Muleşşim Muvahhidlere karşı birleştikten sonra, Muvahhidler aleyhinde olan ve yağmatalan yapmak isteyen Araplardan Benû Hilâl kabilesinden Cuşem⁸⁴, Rayâh ve Eşbec⁸⁵ kabileleri bunların etrafında toplandılar. Bunlar 'Alî b. İshâk b. Gâniye'nin kâtibi 'Abdülmü'min'in başkanlığında Abbâsî halifesi el-Nâsır bi-dinillâh'a bir heyet gönderdiler. Hil'at, bayraklar ve menşür istediler. Rivâyete göre, Bağdad'taki Hilâfet Dîvânı'ndan Sultan Salâhaddîn'e bunlara bayraklar ve hil'atler, menşür göndermesi için mektup yazılmıştır. Salâhaddîn de onlara bayraklar, hil'atler ve menşür göndermiştir⁸⁶. 581 yılı sonlarında (1186 başları) Karâkûş, 'Alî b. Gâniye'nin yardımıyla Kâbis'i Muvahhidlerin nâibi Sa'îd b. Ebi'l-Hasan'ın elinden aldı. Ailesini ve hazinelerini buraya yerleştirdi. Bundan sonra Kafsa ve Tevzer'i de aldılar.

82 Burada kullanılan Nûbe kelimesi muğlaktır. Bundan sonra da Karâkûş'un el-Cerîd, Nifzâve bölgesinde bir çok yeri olmuştur. Nefûse'nin tamamı onun elinde kalmıştır. Belki de böyle bir taksim anlaşması Muşsin muharebesinden sonra yapılmıştır.

83 *Mitmâr el-şakâ'ik*, s. 229-230.

84 Benû Hilâl b. 'Amîr : Adnâsullerın Kays 'Aylân kolunun Hevâzin kabilesine mensup aşiretlerdendir. Karâmîta harplerinde Mısır'a, daha sonra Fatimiler devrinde Afrika'ya gitmişlerdir (*Mu'cem kabâ'ül el-'arab*, s. 1221).

85 Cuşam ve Eşbec : Benû Hilâl'in Tunus ve Cezâir muntakasında bulunan kollarındandı (el-Ticânî, s. 18, 70; *Mu'cem kabâ'ül el-'arab*, s. 4, 187). Rayâh kabilesinden yukarıda bahsedildi.

86 Bunlara Salâhaddîn tarafından hil'atler, bayraklar ve menşür gönderildiğini İbn Haldûn kaydeder. Eyyübi kaynaklarında ve Salâhaddîn tarafından Muvahhidler hükümdarına gönderilen mektuplarda böyle bir şeyden bahsedilmez.

Buralara birlikler yerleştirdiler⁸⁷. Tunus, Mehdiyye ve Kayravân dışındaki Tunus şehirlerini zaptettiler. Etrafı yağmalayıp kadınlara bile tecâvüz ettiler. 582 yılı başında, Karâkûş ve arkadaşlarının teşvikiyle Salâhaddîn'in Mısır'daki nâibi ve yeğeni Takiyyuddîn Mağrib'e sefer yapmaya karar verdi. Salâhaddîn onun bu kararına şiddetle karşı çıktı. Yeni iktalar vererek onu Mağrib'e sefer yapmaktan vazgeçirdi⁸⁸. Kudüs'ün fethinin her şeyden mühim olduğunu, tecrübeli askerleri Mağrib'e in fethi gibi lüzumsuz bir işte kullanmanın sâdece zarar getireceğini söyledi. Bunun üzerine, Takiyyuddîn Mağrib'e sefer yapmaktan vazgeçti. Fakat, daha önce hareket etmiş olan öncü kuvvetlerinin kumandanı Zeynüddîn Bozaba ve emrindeki askerler yollarına devam ederek Karâkûş ve arkadaşlarına katıldılar⁸⁹.

Bu gelişmeler üzerine Muvahhidlerin doğudaki kumandanı Ebû Zeyd ve Tunus valisi 'Abdülvâhid b. 'Abdullâh el-Hentâni, Ya'kûb b. Yûsuf b. 'Abdülmü'min'den yardım istediler. Doğudaki kuraklık ve kıtlık sebebiyle Ya'kûb askerlerinden 20 000 süvari seçtikten sonra 583 yılı Safer ayında (Nisan-Mayıs 1187) Karâkûş ve 'Alî b. İshâk'a karşı harekete geçti. Tunus'a varınca, Rebiülevvel ayında (Mayıs-Haziran) kardeşinin oğlunun emrine (Ebû Zeyd olmalı) 6 000 süvari vererek Kafsa üzerine gönderdi. Kafsa yakınında iki tarafın kuvvetleri karşılaştılar. Muvahhidler birliklerindeki Oğuzlar karşılarında Oğuzları görünce onların tarafına geçtiler. Bunun neticesinde Muvahhidler kuvvetleri mağlûp oldu⁹⁰.

Ya'kûb b. 'Abdülmü'min kuvvetlerinin mağlûp olduğunu öğrendince Receb ayı ortalarına kadar Tunus'ta kalıp hazırlıklarını tamamladıktan sonra, Receb 583 ortalarında (Eylül-Ekim 1187) biz-

87 İbn Haldûn, VI, 396; İbn Galbûn, ikinci baskı, s. 69. İbn el-Eşîr, XI, 389; *el-Raviatayn*, I, 242 de daha önce olduğu zannı uyandırılan Kâbis, Kafsa ve Tevzer'in fetihleri bu sene olmalıdır. Olayların gelişmesi de bunu gösterir.

88 Bu husus da Karâkûş ve arkadaşlarına Salâhaddîn'in menşur göndermediğini destekler.

89 *Sana'l-Barç*, yap. 227^a; İbn el-Eşîr, XI, 520.

90 Muvahhidler kuvvetleri arasındaki bu Oğuz birlikleri daha önce Muvahhidler hizmetine girmiş olan Nâsirüddîn İbrâhîm b. Karategin el-Silâhdâr ve ondan önce Muvahhidlerin hizmetine girmiş olan Oğuzlar olmalıdır. Zira, el-Ticânî ve İbn Haldûn'un rivâyetlerine göre biz onu Kafsa'da görmekteyiz. El-Ticânî yanlış olarak onun Kafsa'yı 577 yılında Benu'l-Rand Araplarının yardımıyla zaptettiğini söyler (el-Ticânî, s. 114; İbn Haldûn, VI, 395).

zat askerlerinin başında müttetikler üzerine yürüdü. İki taraf Kâbis yakınındaki Hâmet Maţmâta'da karşılaştılar. Yapılan şiddetli muharebede Oğuzlar ve Müleşşimûn'dan meydana gelen müttetikler ordusu büyük bir bozguna uğradı. Karâkûş ve 'Alî b. Gâniye Tevzer sahasına kaçtılar. Ya'kûb aynı günü Karâkûş'un elinde olan Kâbis'i amanla aldı. Karâkûş'un Kaşr el-'Arûsiyyîn'deki âilesi birkaç gün dayandı ise de öldürülmeyeceklerine dâir aman verilince teslim oldular. Ya'kûb onları Merrâkeş'e gönderdi. Bundan sonra Tevzer teslim oldu. Ya'kûb Tevzer'den sonra Bozaba tarafından müdâfaa edilen Kafsa kalesi üzerine yürüdü. Üç ay müddetle şehri şiddetle muhasara etti. Şehrin etrafını tahribetmesi üzerine şehir halkı ve içerideki Türkler elçi göndererek ondan aman dilediler. Ya'kûb onların bu isteğini kabul etti. Şehri teslim alınca şehir halkına ve şehri müdâfaa eden Türklere dokunmadı. Orada bulunan Müleşşimûn'u ise kılıçtan geçirdi. Ya'kûb Oğuzların askerî meziyetlerine hayrandı. Bozaba dahil, burada teslim olan Türkleri maiyyetine alarak 584 yılı başlarında (1188 başları) Merrâkeş'e döndü. Kendi emrindeki Oğuzlarla yeni emrine giren Oğuzların başına Bozaba'yı kumandan tayin ederek bunları Endelüs'teki Frenk cephesine gönderdi⁹¹.

Karâkûş'un bundan sonraki durumu açık değildir. Lewi Provençal tarafından neşredilen 31. risâle ile Merrâkeş'in bir kaydına göre, o, bu mağlûbiyetten sonra Ya'kûb b. 'Abdülmü'min'in hizmetine girerek Merrâkeş'e gitmiştir⁹². Diğer kaynaklara göre ise, Ya'kûb'un dönüşünden sonra 'Alî b. Gâniye ile birlikte çölden dönerek Araplarla el-Cerid bölgesinde yeniden yağma ve talana başlamıştır. Bu sırada (584 yılında) Nifzâve halkıyla yapılan savaşlardan birin-

91 İbn el-Eşîr, XI, 520-521; *Sana'l-Barç*, yap. 227^a; *el-Bustân el-câmî*, III Ahmed nr. 2959, yap. 127^a; *el-Raviatayn*, II, 70; *İkd el-cumân*, XIII, 14^b (Veliyyüddîn Ef. nüshası), 25^{a-b}; el-Hazracî, *Târih Devlet el-Ekrâd va'l-Etrâk*, Hekim-oğlu nr. 695, yap. 14^b; el-Sulûk, I, 91-92, 99.

El-Ticânî'ye ve ondan naklen İbn Haldûn'un verdiği malûmâta göre, Kafsa'da İbrâhîm el-Silâhdâr ve Muvahhidlere ihânet eden Oğuzlar da vardı. El-Manşûr Ya'kûb b. Abdülmü'min bunları da Müleşşimûn ile, şehri teslim alınca ögle namazından sonra kesmiştir (el-Ticânî, s. 138; İbn Haldûn, VI, 397).

92 el-Merrâkeşî, *el-Mu'cib*, nşr. M. Sa'îd el-'Uryân, Kâhire 1383/1963, s. 365; Hopkine, s. 153. Bu risâlede Yûsuf b. 'Abdülmü'min Kafsa'nın zaptından sonra Karâkûş'un kendi hizmetine girdiğini bildirmektedir.

de 'Alî b. İshâk aldığı bir ok yarasından ölmüş, yerine kardeşi Yahyâ geçmiştir. O da Karâkûş'la işbirliğine devam etmiştir⁹³.

Bu arada 584 yılında III. Haçlı Seferi başlamıştı. Avrupa'nın büyük askeri tehdidi altında kalan Salâhaddin Muvahhidilerle anlaşma yollarını aramakta ve onlardan donanma yardımı beklemekteydi. Belki bu sebeple, belki de âilesinin Merrâkeş'e götürülmüş olmasından, veyahut da Yahyâ b. Gâniye ile aralarındaki gizli rekabetten dolayı 585 yılında Karâkûş Muvahhidiler hizmetine girmek istedi⁹⁴. 586 yılı başlarında (1190 başları) Tunus'a giderek oranın valisi Ebû Zeyd b. Ebî Hafş b. 'Abdülmü'min'in sarayında kısa bir müddet (eyyâmen) kaldı. Oradan kaçarak hile ile Kâbis'i ele geçirdi. Şehrin ileri gelenlerinden daha önce kendisine ihânet etmiş olan kimselerle el-Mehâmîd'in atası Maḥmûd b. Tavḫ⁹⁵ ile el-Cevâri'nin atası Humeyd b. Cârîye'nin⁹⁶ aralarında bulunduğu 70 kişilik bir Zubâb ve Ku'ûb⁹⁷ şeyhleri heyetini Kâbis'teki Kaşr el-'Arûsiyyin'e çağırdı⁹⁸. Bunları tevkif ederek öldürdü. Bundan sonra, Zi'b ve taraftarı araplarla el-Cerîd bölgesinin büyük bir kısmını ve Trablus'u ele geçirdi⁹⁹.

Zubâb ve Ku'ûb şeyhlerini öldürmesi Karâkûş'un Kuzey Afrika'daki hâkimiyetinde bir dönüm noktasıdır. Bu zamana kadar onu destekleyen Zubâb ve Ku'ûb bundan sonra onu bırakarak Yahyâ el-Mâyorkî'yi destekleyecekler, Karâkûş'u ileride bu kabileler esir alıp öldüreceklerdir. Bu kabileler sadâkatsizliklerine, aralarındaki rekabete, yağmacılıklarına rağmen bu ülkeye sahip olmak isteyenlerin

93 Ibn Haldûn, VI, 397-398.

94 Aralarındaki işbirliğine rağmen Mayorkalılarla Oğuzlar arasında rekabet olduğunu gösteren işaretler vardır. El-Ticânî, Karâkûş'a tâbi oldukları için Yahyâ el-Mâyorkî'nin Benû Süleym Araplarını ayıplayan ve onlarla arasındaki kabile akrabalığını hatırlatan bir kasidesini nakleder (el-Ticânî, *el-Rûḥle*, s. 114-115).

95 el-Mahâmîd : Zubâbîlere bağlı aşiretlerdendir. Trablus ve el-Cerîd bölgesinde oturuyorlardı (*Mu'cem kabâ'il el-'arab*, s. 1046).

96 el-Cevâri : Zubâb kabilesinden bir aşiret olup Mehâmîd'in kardeşleridir. Onlarla beraber Trablus, el-Cerîd ve Nefûse bölgelerinde yaşıyorlardı (*Mu'cem kabâ'il el-'arab*, s. 218).

97 el-Ku'ûb : Süleym kabilesinin büyük aşiretlerindendir. Mağrip'te İfrikiye bölgesinde oturuyorlardı (*Mu'cem kabâ'il el-'arab*, s. 987-988).

98 Kaşr el-'Arûsiyyin : el-Nâşır b. 'Alnâs b. Hammâd tarafından Kâbis yanında Benû Hammâd kalesinde inşa edilmiştir (el-Ticânî, s. 115, 116).

99 el-Ticânî, s. 104; Ibn Haldûn, VI, 398; Ibn Galbûn, s. 62.

istinad edecekleri en önemli yerli unsurlardı. Karâkûş bunların şeyhlerini öldürmekle yerli unsurdan dayanağını kaybetmişti. Mısır'dan gelen Türk askerlerinin çoğu Muvahhidiler hizmetine girmişlerdi. Müttefiki olan Zi'b ise sayı bakımından azdı. Yerli halkın desteği olmadan Karâkûş'un hakimiyetini devam ettirmesi imkânsızdı.

Nitekim, bundan sonra bu arap kabileleriyle Yahyâ b. İshâk el-Mâyorkî Karâkûş'a karşı birleştiler. El-Cerîd bölgesinden Trablus üzerine yürüdüler. Karâkûş şehirde kumandanlarından İftihâruddîn Yâkût'u nâip bırakarak onlara karşı çıktı. Trablus'un 40 km. kadar güney-batısındaki Vâdi Muḥsin (Vâdi'l-Hîre) denilen yerde iki taraf karşılaştılar. Karâkûş, Yahyâ b. Gâniye ve Zubâbiler karşısında büyük bir bozguna uğradı. Muhasara edilmekten korktuğu için Trablus'a girmeyip Nefûse dağlarına kaçtı. Yahyâ bir müddet onu takibettikten sonra geri dönerek Trablus'ta bulunan Yâkût'u kuşattı. Yâkût ona karşı şehri başarıyla müdafaa etti. Muhasaranın uzaması üzerine, Yahyâ Mâyorka'daki kardeşi 'Abdullâh'tan donanma yardımı istedi. 'Abdullâh da iki parçalık bir donanma gönderdi. Ancak, donanmanın da muhasaraya katılmasından sonra, belki de 587 yılı başlarında (1191 başları) Yâkût şehri teslim etti. Yahyâ şehir halkına dokunmadı. Yâkût'u ise Mayorka'ya göndererek zindana attı. Yâkût 599 yılında Muvahhidiler 'Abdullâh'ı öldürüp Mâyorka'yı Müleşsimlerden alıncaya kadar esarete kaldı. Mezkûr senede Merrâkeş'e giderek orada yerleşti. Ölünceye kadar orada kaldı¹⁰⁰.

Trablus'u alan Yahyâ b. İshâk b. Gâniye orada amcasının oğlu Tâşfîn b. Gâzi'yi nâip bıraktı. Bundan sonra, el-Cerîd bölgesindeki Karâkûş'a âit yerler üzerine yürüdü. Daha sonraları Trabluslular Tâşfîn'e karşı isyan ederek Muvahhidilere bağlandılar¹⁰¹.

Aslında Karâkûş'un Ya'kûb b. Yûsuf b. 'Abdülmü'min'e el-Hâme'de mağlûbiyetinden sonraki hayatı ve faaliyetleri hakkında bilgimiz pek azdır. 583 senesi Karâkûş'un Kuzey Afrika'daki hayatının yarısını bile göstermez. Buna rağmen, sadece 586 yılındaki birkaç harekâtından ve ölümünden başka onun bu devresi hakkında bir şey bilmiyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, onun bundan sonra Yahyâ b. Gâniye ve Zubâbîlerle pek çok mücâdelesini olmuş olmalıdır. Onun Trablus'u

100 el-Ticânî, s. 105-106, 110, 243, 244-245; Ibn Haldûn, VI, 398-399; Ibn Galbûn, s. 63-64.

101 Aynı yerler.

zaptı ve Vâdi Muhsin'deki mağlubiyetinin 586 yılında olduğu kesin sayılabilir. Zira, el-Ğâzî'l-Fâzil *Muyâveme* adlı eserinde «586 yılı Receb ayında deniz yoluyla İskenderiye'ye Trablus şeyhi Ebû Yahyâ b. Maırrûh geldi. İhtiyarlamış ve hareket edemez haldeydi» demektedir¹⁰². Demek ki, Karâkûş Trablus'u bu sene alabilmiştir. El-Ğâzî'l-Fâzil eserinin başka bir yerinde ise «586 yılında Mâyorkî, Karâkûş'un nâibi Yâkût'u Turra'da muhasara etti ve burayı aldı. Yâkût'un yanında bulunan 100 kadar Oğuzu kendi hizmetine aldı. Araplar ona itâat ettiler ve el-Cerid'i istilâ etti.» demektedir¹⁰³. Burada Turra şeklinde geçen yer Trablus olmalıdır. Bundan Yahyâ b. Ğâniye'nin Karâkûş'u yendiği ve el-Cerid'i istilâ ettiği tarihin de 586 yılı olduğu anlaşılmaktadır.

Yahyâ el-Mâyorkî Trablus'u aldıktan sonra el-Cerid üzerine yürüdü. Karâkûş'un yenilmesi üzerine Kâbis'teki nâibi şehri terketmişti. Yahyâ 586 yılında Kâbis'i de ele geçirdi. Bu şehir 601 yılına kadar Yahyâ el-Mâyorkî'nin elinde kaldı. 601 yılında Muvahhidiler hükümdarı el-Nâsır Yûsuf Tunus'a gelerek bu şehri muvahhidilere bağladı¹⁰⁴. Yahyâ el-Mâyorkî Trablus'tan sonra da bazı yerleri muhasara etmiş olmalıdır. *Mizmâr el-ğakâ'ik* müellifi onun Ümm Evdet kalesini Karâkûş'un nâibinden suyun tükenmesi üzerine aldığını söylemektedir (bk. yukarı).

Karâkûş, Yahyâ b. Ğâniye'ye mağlûbiyetinden sonra 23 sene daha yaşamıştır. Onun bundan sonraki devresi hakkında sâdece 609 (1211) yılında Fezzân'daki Veddân kalesinde Yahyâ b. Ğâniye ve Zubâbiler tarafından öldürülmesini bilmekteyiz. Şüphesiz onun bundan sonra pekçok harekâtı ve mücadelesi olmalıdır. Belki de el-Melik el-Manşûr'un eseri onun bu devresi hakkında yegâne bilgi veren kaynaktı. Fakat, eserin bu senelere âit kısmının zamanımıza ulaşamaması bizi bu devre hakkında meskût geçmeye zorlamaktadır.

102 el-Ticâni, s. 243. El-Ticâni tarafından nakledilen bu kayıt ve verilen tarih gayet açıktır. İbn Haldûn da bu kaydı aynı şekilde nakleder. Buna rağmen yeni Libya tarihçileri İskenderiye'ye gelenin Rafî' b. Maırruh olduğunda ve 586 yılında gelmiş olduğunda ısrar ederler (İbn Ğalbûn, ikinci tabı, s. 58-59). Yukarıda da anlattığımız gibi 578, 577 yıllarında Trablus şeyhi 'Abdülmecid b. Maırrûh idi. Şehir Karâkûş'un elinde değildi. Karâkûş Trablus'u ancak 586 yılında alabilmiştir. İskenderiye'ye giden de 'Abdülmecid b. Maırrûh'tur.

103 el-Ticâni, s. 147.

104 el-Ticâni, s. 110, 245; İbn Ğalbûn, ikinci tabı, s. 71.

El-Ticâni'ye ve ona dayanan İbn Haldûn'a göre, Yahyâ el-Mâyorkî Zubâbilerle beraber 609 yılında Veddân kalesinde¹⁰⁵ Karâkûş'u muhasara etmiştir. Muhasaranın uzaması üzerine erzakı ve suyu biten Karâkûş muhasara edenlere kendi eliyle merdiven verip kalesini teslim etmiştir. Ayrıca, Zubâb araplarına çok sevdiği oğlundan önce kendini öldürmelerini tavsiye etmiş, onlar da önce onu, sonra oğlunu öldürmüşlerdir. Cesedi, Yahyâ el-Mâyorkî tarafından Veddân dışına da çarınha gerilmiştir. Rivâyete göre, kendisini ve oğlunu öldürmeye götürürlerken oğlu babasına «Baba bizi nereye götürüyorlar?» diye sormuş, o da «Onların babalarını götürdüğümüz yere.» demiştir¹⁰⁶. Kırk sene devam eden Karâkûş'un Kuzey Afrika mâcerası böyle acıklı bir şekilde sona ermiştir.

Karâkûş, Takiyyuddîn'in memlûkü olduğu için «el-Tağavi», Salâhaddîn adına hutbe okutup, para bastırıldığı için «el-Nâşiri» nisbelerini kullanırdı. El-Ticâni onun tarafından 579 (1183-1184) yılında Trablus halkından birine emlakını genişletmek için verilen bir beratı (el-zahîra) görmüştür. Onun nakline göre, bu beratla kendisini «Karâkûş el-Nâşiri valiyyu emîr el-mü'minin» diye zikretmekte, tu-rasında ise «vaşıktu billâhi vağdahû» ibâresini kullanmaktaydı¹⁰⁷.

Karâkûş'un hayatta kalan oğullarından biri daha sonraları kahrâmanlığı, şahsiyeti ve yakışıklılığı ile temâyüz etmiş, Muvahhidiler hükümdarı halife el-Mustansır tarafından Oğuzların kumandanlığına getirilmiştir. Fakat o, bu durumuyla yetinmemiş, babası gibi istiklâl sevdasına düşerek Veddân'a kaçmış, orada isyan bayrağını kaldırmıştır. Burada, 656 (1258) yılında Kânim hükümdarı tarafından sevkedilen kuvvetlere yenilerek başı kesilmiş ve Kânim'e götürülerek halk arasında teşhir edilmiştir¹⁰⁸.

Netice olarak Eyyübîlere bağlı Oğuzlar tarafından Kuzey Afrika'ya yapılan bu seferler Kuzey Afrika yolunu emniyete almak,

105 Veddân : Sirt'in 270 km. kadar güneyinde Fezzân'da hurmalık bir vahadır. Bu gün yine aynı ismi taşır. Zevile'nin on günlük batısına düşer. 'Amr b. el-Âş Trablus'u muhasara ederken Busr b. Artât tarafından 23 hicri tarihinde fethedilmiştir. El-Bekri, Veddân şehrinin iki kısımdan meydana geldiğini, müstahkem bir kalesi olduğunu söyler (*Mu'cem el-buidân*, madde; İbn Ğalbûn, ikinci tabı, s. 17; *Mu'cem el-buidân el-İbiyye*, s. 349-350).

106 el-Ticâni, s. 110-111; İbn Ğalbûn, s. 64.

107 el-Ticâni, s. 114; İbn Haldûn, VI, 395.

108 el-Ticâni, s. 111; E. Rossi, s. 93-94. Kânim : Çad devletinin eski adı olup, resmen 1905 yılında ortadan kalkmıştır (*İA.*, Kanem maddesi).

Mısır'da birikmiş olan kalabalık askerî gücün bir kısmına yeni hareket sahaları sağlamak maksadıyla başlatılmış, daha sonra merkezin kontrolünden çıkarak yerli kabilelerin de iştirakiyle bir çapui ve talan hareketi haline dönüşmüştür. A. Ehrenkreutz ise bu seferlerin asıl gâyesinin donanma için Kuzey Afrika'dan kereste ve denizci sağlamak olduğunu, bu seferlerin aynı zamanda Mısır ile Kuzey Afrika arasında ticâretin gelişmesine yardım ettiğini söyler¹⁰⁹. Fakat, kaynaklar tarafından bize aktarılan malûmattan böyle bir netice çıkarmaya imkân yoktur. Ayrıca, buraya giden kuvvetlerin diğer Eyyûbiler birliklerindeki sıkı disiplinden mahrum oldukları, zaman zaman yağmacı bir unsur haline dönüştükleri görülmektedir.

Diğer Eyyûbiler birliklerinin müslümanlara karşı yaptıkları seferlerde böyle hareketlere rastlanmamaktadır. Kanâatimize göre, bunların otoriteden mahrum, yağmacı olmalarının sebebi merkezden uzaklıkları, yağma ve talana düşkün olan yerli kabilelerle işbirliği yapmaları dolayısıyladır. Bu sebeple, bu kuvvetler bir istikrar unsuru olamamışlar, ticâret, sanâat ve ziraatin gelişmesine yardım edememişlerdir. Bundan başka, 572 yılında el-Melik el-'Âdil'in Karâkûş'u Kuzey Afrika'ya sefer yapmaktan menedip hapsedmesinden ve Salâhaddîn'in Takiyuddîn'in Kuzey Afrika'ya sefer yapmasına mani olmasından da anlaşılacağı üzere bu seferler merkezin kuvvetli desteğinden mahrumdu. Bu sebeple daha fazla gelişme gösterememişlerdir.

Kaynaklardan anlaşıldığına göre, bu seferler Eyyûbilerle Muvahhidiler arasındaki münasebetlerin gerginleşmesine sebep olmuştur. Nitekim, Salâhaddîn III. Haçlı Seferi sırasında 586 (1190) yılında, veziri el-Kâzî'l-Fâzil'in muhalefetine rağmen, Şemsüddeve Ebu'l-Hâriş 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Munķiz'i Muvahhidiler hükümdarı Ya'kûb b. Yûsuf b. 'Abdülmü'min'e elçi göndererek Haçlılara karşı donanma yardımı istemiştir. Salâhaddîn bu münasebetle gönderdiği mektuplardan birinde Karâkûş ve Bozaba'nın seferlerinin kendi isteği dışında yapıldığını ve bunların ikinci derecede kumandanlar olduğunu söylemektedir¹¹⁰. Salâhaddîn'in elçi ve mektuplar

109 *Salâhîn*, s. 110.

110 *el-Ravzatayn*, II, 171; *Mufarric el-kurûb*, II, 496-517; *Subh el-a'sâ*, Kahire 1913-1919, VI, 520-526. Salâhaddîn, Şemsüddeve 'Abdurrahmân b. Munķiz'i 584 (Eylül 1188) yılında Antakya'ya da elçi göndermiştir (*el-Fatâ el-kudsî*, Kahire 1962, s. 261). El-Şafadî onun Bağdad'a da elçi gönderildiğini söyler (*el-Vâfi bi'l-vafayât*, Şehid Ali nr. 1970, XVIII, 84^a. Ayrıca bk. *Vafayât el-a'yân*, VI, 12).

göndermesine rağmen Muvahhidiler hiçbir yardımda bulunmamışlar, el-Kâzî'l-Fâzil bu konudaki muhalefetinde haklı çıkmıştır.

Karâkûş ve arkadaşlarının Kuzey Afrika seferlerinin en önemli neticesi bu bölgede Türklerin yeni bir unsur olarak ortaya çıkmalarıdır. Yukarıda, Karâkûş'tan önce Kuzey Afrika'ya gelen Türklerden tarihi kaynaklarda bulabildiklerimize temas ettik. Türklerin bu bölgeye oldukça erken devirlerde gelmeye başladıklarını gördük. Karâkûş'tan sonra Oğuzların bu bölgede mevcudiyetleri devamlı bir hal almış, Muvahhidiler ordusunda Oğuzlar devamlı ve ayrı bir unsur olmuşlardır. Muvahhidiler hükümdarı el-Manşûr Ebû Yûsuf Ya'kûb b. 'Abdülmü'min Oğuzların askerlik vasıflarını çok beğenirdi. Bu sebeple, onlardan dâimî okçu birlikleri teşkil edip bu askerlere devamlı câmekiyyeler (maaşlar) bağlamıştı. Onun Oğuzları himâyesi ve kayırması el-Merrâkeşî (ölm. 647/1249) gibi zamanın müelliflerinin tenkidine bile hedef olmuştur. Bu konuda el-Merrâkeşî şöyle der :

«Muvahhidiler dört ayda bir olmak üzere senede üç defa câmekiyye (maaş) alırlar. Oğuzların câmekiyyesi ise her ay muntazaman verilir. El-Manşûr bu konuda şöyle dedi : «Bunlarla Muvahhidiler arasında şu fark var. Bunlar yabancıdır. Bu ülkede bu câmekiyyeden başka gelirleri yoktur. Muvahhidilerin ise iktâları (dirlikleri) ve köklü malları vardır.» Bununla beraber Oğuzların ileri gelenlerine Muvahhidiler gibi, hattâ daha geniş iktalar vermişti. Onlardan Erbilli Ahmed el-Hâcib'e öyle yerler iktâ verdi ki, yakınlarından kimsenin böyle iktâi yoktu. Zikredilen Şa'bân'a Endelüs'te bir çok köyleri iktâ verdi. Bu köylerin senelik geliri 9 000 dinardı. Bu onların câmekiyyelerinden hariçti. Onlar kadar çok câmekiyyeyi başkaları alamıyorlardı.»¹¹¹.

El-Merrâkeşî Oğuzların Muvahhidilerin hizmetine ilk 574 (1178-1179) yılında girdiklerini söyler. Ve «Ebû Ya'kûb Yûsuf'un zamanında ilk Oğuzlar bizim yanımıza Mağrib'e geldi. Bu 574 yılındaydı. Ebû Yûsuf el-Manşûr'un son günlerine kadar yanımızda sayıları artmaya devam etti» der¹¹². Başka bir yerde ise Oğuzların Merrâkeş'e

111 el-Merrâkeşî, *el-Mu'cib*, s. 366; Hopkine, s. 155.

112 *el-Mu'cib*, s. 329-330; Hopkine, s. 153-154. «Bu tâifeden Mağrib'e zikredilen Şa'bân'dan daha duygulu, daha temiz, daha iyi sohbetli biri gelmedi. Güzel şiir söylerdi...».

ilk defa el-Manşûr Yûsuf zamanında 582-583 (1186-1187) yıllarında geldiklerini söyleyerek birinci ifâdesiyle çelişkiye düşer¹¹³. Yukarıda, işâret edildiği gibi, 583 yılı el-Manşûr'un Karâkûş'un kendisine bağlılığını bildirdiğini ilân ettiği yıldır. Fakat, yine yukarıda işâret edildiği üzere, Türkler Muvahhidler'in hizmetine 574 yılından çok önceleri girmişlerdir. Karâkûş da 586 yılı başında (1190 başları) onun hizmetine girmiştir. Bu aralık III. Haçlı Seferi dolayısıyla Mısır'dan Mağrib'e asker akını azalmış olmalıdır. Bundan sonra, Eyyübîler ve Memlûklar devirlerinde yeni Türk unsurlar Mağrib'e gelmeye devam etmişlerdir. 633 (1235) yılında hükümdar olan ve adından Türk olduğu anlaşılan Yağmur-esen el-Zeyânî, Muvahhidler Devletinden, Oğuzlardan meydana gelen bir birlik devralmıştır¹¹⁴. Muvahhidler ordusundaki Oğuzlar müstakil bir birlik olarak zikredilirler. Meselâ «Muvahhidler, Oğuzlar ve diğer askeri sınıflardan meydana gelen bir askeri birlik gönderinceye kadar»¹¹⁵. «Gazâ için Endelûs'e Araplar, Zenâte, Maşâmide, Gamâra, Şanhâce, Avrupalılar ve Berberilerden meydana gelen bir ordu gönderdi. Sonra, Muvahhidler, Oğuzlar ve okçu birlikleri geçti»¹¹⁶ denmektedir¹¹⁷.

Karâkûş'la ve ondan sonra Kuzey Afrika'ya gelen bu Oğuz unsurundan bir kısmı Libya'da yerleşmiş, Libya tarihinde zamanımıza kadar devam eden izler bırakmışlardır. Ettore Rossi'nin Di Augustuni'den nakline göre, Yefrin'de el-Ğazâz (Oğuz kelimesinin çoğulu) adıyla anılan bir kabile kolu mevcuttur. Büyük bir ihtimalle bunlar Karâkûş ve arkadaşlarının kalıntılarındanır¹¹⁸.

113 *el-Mu'cib*, s. 365-366; Hopkine, s. 153.

114 *el-Enis el-Murib*, s. 309; Hopkine, s. 151-152.

115 *el-Mu'cib*, s. 395 ve devamı; Hopkine, s. 154.

116 *el-Enis el-murib*, s. 213; Hopkine, s. 154; *EI*, *Ghuzz mad.*, II, 1136.

117 Ibn Ebi Zer', *el-Enis el-murib*'te bu Oğuzlardan sık sık bahseder: «Gönüllüleri, Oğuzları ve okçuları öncülerі arasına koydu» (s. 226). «Oğuzlardan ve okçulardan 10 000 kişi» (s. 240). «Fas gehrine sefer için çıktı. Ordusunda... Araplar, Oğuzlar, Endelüsîler, Rum (Frenk)lar vardı» (s. 258). «Rumların, Endelüsîlerin ve Oğuzların kumandanları» (s. 302). «Bu bölgenin Oğuz ve asker kabileleri gönüllüce geldi» (s. 307). «Cuşem araplarının kabileleri, Oğuzlar ve Rumlar» (s. 309). «Oğuzların şeyhi 100 süvari ile Kal'at el-Vâdi'ye gitti.» (s. 353). Ayrıca bk. *el-Enis el-murib*, s. 374, 393. «Maşâmidelelerin bundan başka diğer cinslerden Araplardan, Oğuzlardan, Endelüsîlerden ve Rumlar (Frenkler) dan askerleri vardı.» (*el-Mu'cib*, s. 425).

118 Hopkine, s. 152. Benû 'Abdîvâd için bk. *İA.*, Abdülvâdiler maddesi.